

"Βιώσιμη" και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου

Α. Παπαδημάτου, Ηλεκτρολόγος Μηχανικός και Μηχανικός Υπολογιστών Ε.Μ.Π.
MS «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» Ε.Μ.Π.

Δ. Ρόκος, Καθηγητής Ε.Μ.Π.
Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π.
Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης, Ε.Μ.Π.

Περίληψη

Οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας, εκτός οριακών και συμβατών με τις κυρίαρχες επιλογές των αναπτυξιακών πολιτικών των ελληνικών κυβερνήσεων περιπτώσεων, αποτελούσαν για χρόνια και αποτελούν αντικειμενικά, ένα απολύτως παραμελημένο πεδίο ενδιαφέροντος, σχετικών σχεδιασμών, χρηματοδοτήσεων και δραστηριοτήτων.

Αν εξαιρεθούν οι αιχμιακές, μιμητικές και αναπαραγωγικές του κυρίαρχου μοντέλου μορφές ανάπτυξης των χιονοδρομικών κέντρων έντασης και εποχιακής συσσώρευσης χειμερινού τουρισμού, οι τεράστιες συγκριτικά λόγω γεωμορφολογίας του Ελληνικού χώρου εκτάσεις των ορεινών περιοχών εξακολουθούν να βιώνουν την γήρανση και δραματική μείωση του ντόπιου πληθυσμού, την εγκατάλειψη και υποβάθμιση της γης και των παραδοσιακών επαγγελμάτων, την ερήμωση και καταστροφή του οικιστικού πλούτου, την εξαφάνιση ταλέντων και δεξιοτήτων με ρίζες στους τοπικούς πολιτισμούς και την ολοσχερή απουσία του κράτους το οποίο συνεχίζει να επιδίδεται σε πρωτοβουλίες μονοδιάστατης και κυρίως αστικής οικονομικής ανάπτυξης.

Τα τελευταία χρόνια όμως και ως συνέπεια του ανταγωνισμού ως βασικού ιδεολογικού κυττάρου του επικρατούντος σε παγκόσμια πλέον κλίμακα αναπτυξιακού μοντέλου, ανακαλύπτεται το «αναπτυξιακό» δυναμικό των ορεινών περιοχών και επιχειρείται η «αξιοποίησή» του στο πλαίσιο του ιδεολογήματος της «αειφόρου» ή «βιώσιμης» ανάπτυξης.

Στην εργασία αυτή επιχειρείται η παρουσίαση των προσπαθειών που γίνονται προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης των ορεινών περιοχών σε εθνικό, ευρωπαϊκό και πλανητικό επίπεδο και η κριτική τους με βάση αφ' ενός την συστηματική έρευνα, μελέτη και αξιόπιστη καταγραφή, χαρτογράφηση και παρακολούθηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της σημερινής φυσικής και κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας (και των αναπόδραστων σύμφυτων προβλημάτων τους) και αφ' ετέρου τους στόχους και το όραμα της ολοκληρωμένης αξιοβίωτης ανάπτυξής τους.

1. Εισαγωγή

Οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας αποτελούνται από βουνά μέσου ύψους, με την υψηλότερη κορυφή να φθάνει έως τα 2.917 μέτρα. Η μη προσπελασιμότητά τους στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, αλλά και μια σειρά από σοβαρούς πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και ιστορικούς λόγους, δεν ευνοούσε μέχρι σήμερα την "ανάπτυξή" τους σύμφωνα με το κυρίαρχο μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης, γι' αυτό και οι κάτοικοί τους ωθήθηκαν στις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας και του κόσμου και τα χωριά τους ερημώθηκαν. Ενώ οι αμιγώς ορεινές περιοχές αποτελούν το μισό της έκτασης της χώρας, κατοικούν σήμερα σ' αυτές λιγότερο από το 1/10 του πληθυσμού.

Κατά την απογραφή του 1991, καταγράφηκαν 1.505 ημιορεινές και 2.138 ορεινές κοινότητες, δηλαδή 3.643 ορεινοί με την ευρύτερη έννοια οικισμοί που καταλαμβάνουν περίπου 94 εκατομμύρια στρέμματα, δηλαδή το 71% (42% ορεινό και 29% ημιορεινό) του συνόλου της έκτασης της χώρας (132 εκατ. στρέμματα). Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας (Ε.Σ.Υ.Ε.) χαρακτηρίζει ως *ημιορεινές* τις κοινότητες που η εδαφική περιοχή τους

βρίσκεται στους πρόποδες των βουνών ή η έκτασή τους μοιράζεται η μισή περίπου στην πεδιάδα και η άλλη μισή στο βουνό, αλλά πάντα με υψόμετρο μέχρι 800 μέτρα, για το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής της κοινότητας. *Ορεινές* χαρακτηρίζονται οι κοινότητες που είτε το μεγαλύτερο μέρος τους βρίσκεται σε υψόμετρο άνω των 800 μέτρων ή η εδαφική τους επιφάνεια είναι πολύ κεκλιμένη και κατ' εξοχήν ανώμαλη, χωρίζεται δε από χαράδρες ή καλύπτεται από ορεινούς όγκους που δημιουργούν πολλαπλές εδαφικές πτυχώσεις με υψομετρικές διαφορές μεγαλύτερες από 400 μέτρα (Ε.Σ.Υ.Ε. 1995).

Η ορεινότητα μίας περιοχής, ο βαθμός δηλαδή στον οποίο η περιοχή είναι δυσπρόσιτη, δεν εξαρτάται, όμως, μόνο από το υψόμετρο, αλλά και από άλλα φυσικά χαρακτηριστικά όπως οι κλιματικές συνθήκες, η τοπογραφία και η μορφολογία του ευρύτερου χώρου, που έχουν ως αποτέλεσμα να καθιστούν δύσκολη την πρόσβαση προς και από αυτή. Ως συνέπεια η ορεινότητα συνεπάγεται σε μεγάλο βαθμό κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική απομόνωση.

Όντας κατεξοχήν αγροτικές περιοχές, οι ορεινές κοινότητες θα μπορούσε να ισχυρισθεί βάσιμα κάποιος ότι επιβιώνουν με τη βοήθεια των εξισωτικών αποζημιώσεων που τους δίνονται με βάση τις σχετικές ευρωπαϊκές πολιτικές για να συνεχίσουν να παράγουν προϊόντα. Έτσι οι ορισμοί της ορεινότητας που δίνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο αντανακλούν την απαίτηση για συνδυασμό φυσικών και κοινωνικοοικονομικών κριτηρίων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση καθιέρωσε τους όρους ορεινές - μειονεκτικές - προβληματικές περιοχές, για τις οποίες προβλέπονται ειδικά μέτρα από την Κοινή Αγροτική Πολιτική, που έχουν ως στόχο να αντισταθμίσουν τις συνέπειες των φυσικών και κοινωνικοοικονομικών αντιξοοτήτων (μικρότερη βλαστητική περίοδος, δυσκολία διανομής προϊόντων, κ.α.) σε σχέση με τις πιο προνομιούχες περιοχές, τις δυναμικές. Οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται και στην Ελλάδα από το 1983, στις Έρευνες Διάρθρωσης των Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων (Ε.Δ.Γ.Ε.), που διενεργούνται από την Ε.Σ.Υ.Ε. κάθε δύο χρόνια.

Μία περιοχή χρήζει ειδικής μεταχείρισης εάν είναι ορεινή, μειονεκτική ή/και προβληματική. Σύμφωνα με το ενημερωτικό σημείωμα του Υπουργείου Γεωργίας (17/7/1997) (Καρανικόλας και Μαρτίνος 1999) για την ένταξη των Δήμων, Κοινοτήτων και Οικισμών της Ελλάδας στις περιοχές της Οδηγίας 75/268/ΕΟΚ :

Α. Στις *Ορεινές Περιοχές* (Άρθρο 3, Παρ. 3) εντάσσονται Δήμοι, Κοινότητες και Οικισμοί που έχουν τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

(α) η κτηματική τους έκταση βρίσκεται σε υψόμετρο πάνω από 800 μέτρα,

(β) η κτηματική τους έκταση βρίσκεται μεταξύ 600-800 μέτρων και οι κλίσεις του εδάφους είναι τουλάχιστον 16%,

(γ) η κτηματική τους έκταση βρίσκεται σε υψόμετρο κάτω από 600 μέτρα με κλίσεις εδάφους τουλάχιστον 20%.

Εάν ένας Δήμος, Κοινότητα ή Οικισμός έχει μία από τις παραπάνω περιπτώσεις σε ποσοστό κτηματικής έκτασης τουλάχιστον 80% ή το άθροισμα των περιπτώσεων (α), (β), (γ) είναι τουλάχιστον 80% επί του συνόλου της κτηματικής τους έκτασης, τότε είναι δυνατόν να προταθεί για ένταξη στις ορεινές περιοχές.

Β. στις *Μειονεκτικές Περιοχές* (Άρθρο 3, Παρ.4) εντάσσονται πολλοί Δήμοι, Κοινότητες ή Οικισμοί που αποτελούν ομοιογενείς ζώνες και χαρακτηρίζονται από χαμηλή πυκνότητα πληθυσμού, άγονο έδαφος και χαμηλό εισόδημα. Ειδικότερα θα πρέπει:

(α) η πυκνότητα του πληθυσμού να είναι μέχρι 45 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο,

(β) το γεωργικό εισόδημα να είναι μικρότερο του 80% του μέσου όρου της χώρας,

(γ) οι αποδόσεις των κυριότερων καλλιεργειών να είναι μέχρι 80% του μέσου όρου της χώρας.

Γ. στις *Περιοχές με Ειδικά Προβλήματα* (Άρθρο 3, Παρ.5) εντάσσονται σε ζώνες, Δήμοι και Κοινότητες νησιωτικών και παραμεθωρίων περιοχών, που έχουν, λόγω της θέσης τους, ειδικά προβλήματα, το γεωργικό εισόδημά τους φθάνει μέχρι το 80% του μέσου όρου της

χώρας και η γονιμότητα των εδαφών τους είναι χαμηλή (αποδόσεις κυριότερων καλλιεργειών μικρότερες του 80% του μέσου όρου της χώρας).

Σήμερα, που η αγροτική πολιτική αλλάζει χαρακτήρα, και προωθείται η διαφοροποίηση των αγροτικών οικονομιών με στόχο να μην εξαρτώνται μόνο από το γεωργικό εισόδημα, οι ορεινές περιοχές υπόκεινται και πάλι σε ειδική «μεταχείριση». Καταρτίζονται ειδικά κεφάλαια στα εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα με στόχο την "ανάπτυξη" τους. Ο κυριότερος "φαινόμενος" φυσικός πόρος που διαθέτουν είναι η ομορφιά τους, που μπορεί να αξιοποιηθεί σύμφωνα με την κυρίαρχη "αναπτυξιακή" λογική για τουριστικές επιχειρήσεις. Παραμένοντας, ωστόσο, ακόμη υπο-ανάπτυκτες, χωρίς κατάλληλες υποδομές σε δρόμους, νοσοκομειακή περίθαλψη, δίκτυα ύδρευσης, αποχέτευσης και επικοινωνίας, η πολιτική επιλογή των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία είναι ότι πρέπει να επενδυθούν χρήματα για να αλλάξουν χαρακτήρα. Στον Ευρωπαϊκό Χάρτη των Ορεινών Περιφερειών (Συμβούλιο της Ευρώπης - Εισήγηση 1294 (1995)¹) (άρθρα 2, 3 και 28), που λειτουργεί ως πλαίσιο για τους εθνικούς νόμους για τις ορεινές περιοχές, δίνεται η δυνατότητα στις χώρες που θα προσυπογράψουν τον χάρτη να προσδιορίσουν οι ίδιες τις ορεινές περιοχές τους. Ειδικότερα αναφέρεται (Άρθρο 2) ότι με τον όρο "ορεινές περιοχές" εννοούνται "περιοχές των οποίων το ύψος, η κλίση του εδάφους και το κλίμα δημιουργούν ειδικές συνθήκες οι οποίες επενεργούν στην επιδίωξη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων".

Η μελέτη που ανατέθηκε από το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων στο Γραφείο 12 (2000) κατατάσσει τους νομούς της χώρας ανάλογα με την ορεινότητά τους σύμφωνα με κριτήρια έκτασης και πληθυσμού. Σύμφωνα με τα πορίσματά της, 32 νομοί της Ελλάδας χαρακτηρίζονται από σημαντική ορεινή έκταση και ορεινό πληθυσμό. Από αυτούς, ύστερα από διερεύνηση με τη μέθοδο Πλεονεκτημάτων, Αδυναμιών, Ευκαιριών και Απειλών (SWOT - Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats), προκύπτουν 8 νομοί (Φθιώτιδας, Καρδίτσας, Φλώρινας, Άρτας, Γρεβενών, Ιωαννίνων, Αρκαδίας και Ευρυτανίας) οι οποίοι περιέχουν, σύμφωνα με τη μελέτη, τις πιο προβληματικές ορεινές περιοχές της χώρας. Πρόκειται για νομούς με φθίνον εισόδημα, φθίνοντα πληθυσμό και που δεν εξαρτώνται από τον αγροτικό τομέα.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να ειδοωθεί κριτικά η αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές της Ελλάδας υπό το πρίσμα της κυρίαρχης πλέον σε πλανητικό επίπεδο πολιτικής για τις ορεινές περιοχές. Είναι το κυρίαρχο σχετικό μοντέλο υποχρεωτικός -λογικά-μονόδρομος ή θα μπορούσαμε να αντιπροτείνουμε μία άλλης μορφής ανάπτυξη, που θα είναι ολοκληρωμένη και γι' αυτό αξιοβίωτη για τους κατοίκους των ορεινών περιοχών και όχι μόνο γραφική και γοητευτική για τις αιχμακές, εποχιακές, τουριστικές συσσωρεύσεις των επισκεπτών - "καταναλωτών" τους;

2. Η φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα των ορεινών περιοχών στον κόσμο και στην Ελλάδα

2.1 Χαρακτηριστικά της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών και σύμφυτα προβλήματα σε πλανητική κλίμακα

Το πιο κοινό χαρακτηριστικό των ορεινών περιοχών σε όλο τον κόσμο είναι η ποικιλία και ποικιλότητα στους τρόπους ζωής και τους πολιτισμούς που με σεβασμό διατηρούν, στα διαμορφωμένα από την αλληλεπίδραση αιώνων των κατοίκων τους με το φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον τοπία και στα φυτικά και ζωικά είδη που φιλοξενούν, γεγονός που τις διαφοροποιεί από τις πεδινές, αστικές και βιομηχανικές περιοχές που χαρακτηρίζονται από πολύ μεγαλύτερη και σε πολλές περιπτώσεις ισοπεδωτική ομοιομορφία.

Τα βουνά υπήρξαν ανέκαθεν τόπος διαμονής αυτοχθόνων πληθυσμών και καταφύγια για τα πρόσωπα, τις ομάδες και τις φυλές που εκτοπίζονταν από τους κατακτητές, τις πολιτικές εξουσίες και τα κυρίαρχα κοινωνικά ρεύματα. Λόγω της απομόνωσης, η επιβίωση των ορεινών κοινοτήτων βασιζόταν στην αυτάρκεια, η οποία προϋπόθετε άριστη γνώση του

τοπικού φυσικού περιβάλλοντος, των φυσικών διαθεσίμων του, των ντόπιων φυτικών και ζωικών ειδών, των ιδιοτήτων, των μεταβολών και των χρήσεών τους. Ο πολιτισμικός πλούτος των ορεινών περιοχών συμβαδίζει με τον φυσικό πλούτο. Η φροντίδα με την οποία διαχειρίζονταν επί χιλιάδες χρόνια και σε πολλές περιπτώσεις διαχειρίζονται μέχρι σήμερα οι παραδοσιακές ορεινές κοινωνίες το φυσικό τους περιβάλλον και οι ιδιαίτερες εδαφοκλιματικές και οικολογικές συνθήκες που επικρατούν στα ορεινά (συχνές εναλλαγές του κλίματος, κ.α.) καθιστούν τις ορεινές περιοχές ιδιαίτερα ευάλωτες και εύθραυστες αλλά και ταυτόχρονα σημαντικές εστίες βιοποικιλότητας, άγριας ζωής και ενδημικών ειδών.

Σήμερα, ο πλούτος αυτός είναι περισσότερο αισθητός στις φτωχότερες περιοχές του κόσμου, ενώ στις περισσότερο "αναπτυγμένες" περιοχές διατηρούνται μεμονωμένα παραδοσιακά στοιχεία, όπως ορισμένα έθιμα, παραδοσιακές δεξιότητες και πρακτικές και θρυμματισμένες γνώσεις των θεραπευτικών ιδιοτήτων των φυτών. Με την αύξηση των εξωτερικών επιρροών από τα μεγάλα αναπτυξιακά έργα, τον τουρισμό και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας αλλοιώνεται δραματικά ο χαρακτήρας των παραδοσιακών κοινωνιών στις "αναπτυσσόμενες" χώρες και χάνονται σταδιακά τα εναπομείναντα παραδοσιακά στοιχεία των ορεινών κοινοτήτων των "αναπτυγμένων" χωρών.

Κοινό χαρακτηριστικό όμως, τόσο των μεν όσο και των δε είναι η "εξαγωγή" των φυσικών τους διαθεσίμων (Ρόκος 1980β) προς τις λοιπές περιοχές, χωρίς, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, την συμμετοχή τους στη λήψη των σχετικών αποφάσεων. Ξυλεία, ορυκτά και νερό είναι οι κυριότεροι φυσικοί πόροι που διοχετεύονται προς μαζική κατανάλωση για τους κατοίκους των πεδινών περιοχών. Οι αναπόδραστες περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τη μαζική εκροή των πόρων αυτών για τις τοπικές κοινότητες συνεπάγονται: την αποψίλωση των δασών, την αλλαγή των τοπίων και των χρήσεων γης από μεταβολές της ροής των ποταμών και από τις εξορυκτικές δραστηριότητες, ρύπανση και μόλυνση υδάτων και εδάφους και εν τέλει ραγδαία υποβάθμιση των περιοχών. Η διαφορά μεταξύ "αναπτυγμένων" και "αναπτυσσόμενων" ορεινών περιοχών έγκειται στο ότι στις πρώτες οι ντόπιοι κάτοικοι επωφελούνται οικονομικά από τις σχετικές εκμεταλλεύσεις των πόρων τους, ενώ στη δεύτερη δεν έχουν κανένα όφελος. Η διαφορά αυτή μεγιστοποιείται² μεταξύ κοινοτήτων που λαμβάνουν αποζημίωση για τη χρήση των πόρων τους από τρίτους (όπως π.χ. στην Αυστρία και την Ελβετία που δίνεται αποζημίωση στις κοινότητες για πιθανή περιβαλλοντική ζημιά από τη λειτουργία των υδροηλεκτρικών σταθμών), και κοινοτήτων που δεν μπορούν να κάνουν οι ίδιες χρήση των ντόπιων πόρων γιατί δεν έχουν την οικονομική ευχέρεια (όπως σε κοινότητες του ορεινού κεντρικού Νεπάλ στο οποίο οι κάτοικοι δεν έχουν ηλεκτρικό ρεύμα, παρόλο που το ρεύμα παράγεται σε τοπικό υδροηλεκτρικό σταθμό).

Ανάλογη διαφοροποίηση παρατηρείται και στις επιχειρήσεις τουρισμού και αναψυχής, οι οποίες στον καλούμενο ακόμη (και τοι ελλείπει του "δεύτερου"), "Τρίτο Κόσμο" ελέγχονται εξ ολοκλήρου από ξένα κεφάλαια, ενώ στις αντίστοιχες προηγμένες οικονομίες τα οφέλη διανέμονται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό στους ντόπιους που έχουν τη δυνατότητα να ιδρύουν οι ίδιοι επιχειρήσεις. Τόσο στη μία όσο και στην άλλη περίπτωση οι περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιπτώσεις από τη διάνοιξη μεγάλων δρόμων, την κατασκευή και τη λειτουργία μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων, τον ανασχηματισμό πλαγιών βουνών για δημιουργία πιστών σκι και τη συσσώρευση μεγάλου αριθμού τουριστών και οχημάτων είναι τεράστιες.

Στις ορεινές περιοχές του "Τρίτου Κόσμου" παρατηρείται έλλειψη βασικών υποδομών (δρόμων, επικοινωνιακών δικτύων, ηλεκτρικού ρεύματος), ενώ στον "προηγμένο" κόσμο οι ελλείψεις είναι ελάχιστες στα ορεινά τουριστικά κέντρα ενώ εξακολουθούν να υπάρχουν στην περίθαλψη, την εκπαίδευση και τις κοινωνικές γενικότερα υπηρεσίες. Συνδεδεμένη με την έλλειψη και την ποιότητα των υποδομών μεταφοράς είναι η δυσκολία που έχουν οι ορεσίβιοι να διοχετεύσουν τα προϊόντα τους στην αγορά. Στις "αναπτυγμένες" περιοχές αυξάνεται το κόστος των προϊόντων, γεγονός που μειώνει την "ανταγωνιστικότητά" τους, ενώ

στις "αναπτυσσόμενες" χώρες τα προϊόντα των ορεινών τους περιοχών πωλούνται σε εξευτελιστικές τιμές.

Σύμφυτα με τα παραπάνω χαρακτηριστικά της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών είναι και τα παρακάτω προβλήματα. Στις "αναπτυσσόμενες" χώρες, οι ολοένα αυξανόμενες εξωτερικές επιρροές απειλούν τις ορεινές κοινότητες με απόλυτη πολιτισμική διάβρωση και μη αναστρέψιμη περιβαλλοντική υποβάθμιση. Η εκμετάλλευση των φυσικών τους πόρων από τις κεντρικές κυβερνήσεις ή από ιδιωτικές πολυεθνικές εταιρείες δημιουργεί συγκρούσεις, εκτοπισμούς ντόπιων κατοίκων, φτώχευσή τους και βεβήλωση των ιερών τους τόπων. Ένα από τα γνωστότερα παραδείγματα τέτοιων συγκρούσεων με επιτυχή όμως κατάληξη για τους αυτόχθονες πληθυσμούς είναι το κίνημα Chipko στο Νεπάλ, όπου οι ντόπιοι κατάφεραν να διώξουν τους εργολάβους από την περιοχή τους στα δάση Reni των Ιμαλαίων Garhwal (Bandyopadhyay 1999).

Στις "αναπτυγμένες" χώρες, τα προβλήματα των ορεινών περιοχών εστιάζονται στην υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος λόγω εποχιακής συσσώρευσης ανεξέλεγκτων τουριστικών δραστηριοτήτων και στην πληθυσμιακή ερήμωση των ορεινών κοινοτήτων, τα όσα νεαρά μέλη των οποίων ελκύονται από τον αστικό τρόπο ζωής και μεταναστεύουν προς τις πόλεις για την εύρεση υψηλότερου βιοτικού επιπέδου. Η διαχείριση των φυσικών πόρων γίνεται με ορθολογικότερο τρόπο και προβλέπεται η αποκατάσταση των περιοχών που έχουν υποστεί ή πρόκειται να υποστούν περιβαλλοντική πίεση. Πρόβλημα προκύπτει από τον περιορισμό των θέσεων εργασίας λόγω του εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων στον τομέα της διαχείρισης των φυσικών πόρων στις πιο προηγμένες οικονομίες των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, του Καναδά, της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας (United Nations Commission on Sustainable Development 1995).

Τα προβλήματα αυτά αναμένεται να ενταθούν τα επόμενα χρόνια, εξαιτίας των βαρύτατων επιπτώσεων από την δραματική πλέον κλιματική αλλαγή και των πιέσεων της παγκοσμιοποίησης. Σύμφωνα με τη Διακυβερνητική Ομάδα για την Κλιματική Αλλαγή (Price 1999), η αλλαγή του κλίματος στις ορεινές περιοχές "θα προκαλέσει:

- αύξηση της συχνότητας των φυσικών καταστροφών με σημαντικές απώλειες ζώων και περιουσιών,
- αλλαγές στην υγρασία, το χιόνι, τη συσσώρευση πάγου με επιπτώσεις στην ποιότητα και την ποσότητα των υδάτινων αποθεμάτων και την παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας,
- μετατοπίσεις των οικολογικών και των αγρο-οικολογικών ζωνών, με σημαντικές συνέπειες για την επιβίωση των οικοσυστημάτων που περιέχουν και γεωργικές εκμεταλλεύσεις και των απειλούμενων ειδών, και πιθανές επιδράσεις στις καλλιέργειες και τα δένδρα,
- αλλαγές σε πόρους απαραίτητους για τον τουρισμό, όπως γοητευτικά τοπία, το χιόνι για το σκι και επιθυμητές καιρικές συνθήκες".

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι πολλές φυσικές καταστροφές έχουν πλέον ως γεννεσιουργά τους αιτία όχι τις δυνάμεις της φύσης αλλά τις συνέπειες και επιπτώσεις της κυρίαρχης, μονοδιάστατα οικονομικής, πλανητικής αντίληψης για την ανάπτυξη ως μεγιστοποίησης, αντί πάσης θυσίας, της παραγωγής, των υπερκερδών και της κατανάλωσης για το 20% του παγκόσμιου πληθυσμού το οποίο καρπούται το 80% του παγκόσμιου πλούτου.

2.2 Χαρακτηριστικά της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών και σύμφυτα προβλήματα σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η μακροχρόνια αγροτική πολιτική των επιχορηγήσεων για εξαγωγίμες καλλιέργειες μετέτρεψε την παραδοσιακή ορεινή γεωργία που στηριζόταν στις προσαρμοσμένες στο τοπικό μικροκλίμα και τις τοπικές ανάγκες ποικιλίες σε εκμεταλλεύσεις μονοκαλλιέργειας, με τις γνωστές δυσμενείς επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα,

τα νερά και τα εδάφη. Σήμερα που εντείνεται ο ανταγωνισμός από την ασυδοσία των αγορών του νεοφιλελευθερισμού, οι ορεινές γεωργικές επιχειρήσεις αδυνατούν να επιβιώσουν, ιδιαίτερα στη Δυτική Ευρώπη και σε άλλες περιοχές που εξαρτώνται αποκλειστικά από το γεωργικό εισόδημα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την καταϊγιστική προώθηση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης του αστικού καταναλωτικού τρόπου ζωής, ως του μοναδικού προτύπου ζωής και ευημερίας, οδηγούν στην πληθυσμιακή ερήμωση των ορεινών κοινοτήτων, με αναπόδραστο αποτέλεσμα την εγκατάλειψη της γης με την επερχόμενη δάσωση και διάβρωση των εδαφών, τη συσσώρευση ανέργων στα αστικά κέντρα, τη γήρανση του ντόπιου πληθυσμού, κ.α.

Εκ διαμέτρου αντίθετη εικόνα παρουσιάζεται στις περιοχές οι οποίες ελκύουν, λόγω των φυσικών πλεονεκτημάτων τους, τουριστικές επενδύσεις. Ο χιονοδρομικός τουρισμός είναι η πιο δημοφιλής μορφή ορεινού τουρισμού στην Ευρώπη, στην οποία δραστηριοποιούνται 25-30 εκατομμύρια σκιέρ (ΚΕ.Π.Α.ΜΕ. και Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000). Η εισβολή του αστικού τρόπου ζωής στις περιοχές αυτές αυξάνει τα εισοδήματα των κατοίκων, αλλά εξασθενίζει έως και ευτελίζει την τοπική κουλτούρα και προκαλεί σημαντική περιβαλλοντική καταπόνηση από την κατασκευή δυσανάλογα μεγάλων για την κλίμακα των ορεινών κοινοτήτων υποδομών για ξενοδοχειακά συγκροτήματα, χιονοδρομικά κέντρα και δίκτυα μεταφορών.

Η έρευνα και η αύξουσα περιβαλλοντική συνειδητοποίηση διεπιστημονικών ερευνητικών κέντρων και ομάδων πολιτών οδηγεί τα τελευταία χρόνια θεωρητικά και πρακτικά σε δράσεις εναντίωσης στην κατασκευή μεγάλων τεχνικών έργων στις εύθραυστες και ιδιαίτερα στις γεωλογικά "αδύνατες" ορεινές περιοχές.

2.3 Χαρακτηριστικά της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών και σύμφυτα προβλήματα στην Ελλάδα

Η Ελλάδα είναι κατεξοχήν ορεινή χώρα. Ο ορεινός όγκος της καταλαμβάνει³ έκταση 77,6 εκατομ. στρεμμάτων, από τα οποία τα 13,08 (17%) είναι καλλιεργήσιμη έκταση, τα 36,42 (47%) βοσκότοποι και τα 24,02 (31%) δάση. Σημαντικό χαρακτηριστικό της φυσικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών είναι ο εξαιρετικός πλούτος της βιοποικιλότητας. Απαντώνται ανάλογα με την περιοχή οικοσυστήματα και τοπία μεσογειακά (κουμαριά, άρια, κτλ), αλπικά (Όλυμπος, Σμόλικας, Τύμφης, Βόρας και άλλες οροσειρές) και σκανδιναβικά (Ροδόπη). Ιδιαίτερα αυξημένα είναι και η γενετική ποικιλότητα (διαφορές κληρονομικών καταβολών μέσα σε ένα είδος) λόγω της γεωγραφικής θέσης της χώρας, της ποικιλίας των κλιματικών τύπων, της ορογραφικής διαμόρφωσης αλλά και της μετανάστευσης από βορειότερα άλλων ειδών τα οποία βρήκαν σ' αυτή καταφύγιο την περίοδο μετά τους παγετώνες⁴.

Όσον αφορά στο ανθρωπογενές ορεινό περιβάλλον, η Ελλάδα διακρίνεται για το μικρό μέγεθος αλλά και το μεγάλο πλήθος των ορεινών οικισμών. Οι ημιαστικοί οικισμοί (2.000-10.000 άτομα) αποτελούν μόνο το 13% των ορεινών οικισμών, ενώ το μόνο ορεινό αστικό κέντρο (άνω των 10.000 ατόμων) είναι σήμερα η Νάουσα (Γραφείο 12 και Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000). Το μικρό μέγεθος των οικισμών έχει συντελέσει στη διαφύλαξη του ορεινού φυσικού περιβάλλοντος, των νερών, των εδαφών και της ατμόσφαιρας, που δεν κακοποιήθηκαν από τη μαζική υπεράντληση υδάτων, την εντατική γεωργία και μονοκαλλιέργεια και τη συσσώρευση βιομηχανιών και οχημάτων. Έτσι, σε αντίθεση με τις πεδινές αγροτικές και αστικές περιοχές, αλλά και πολλές ευρωπαϊκές ορεινές περιοχές, οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας χαρακτηρίζονται από έναν αναντικατάστατο φυσικό πλούτο, που φιλοξενεί σημαντικό αριθμό άγριων φυτικών και ζωικών ειδών προσαρμοσμένων στις τοπικές κάθε φορά συνθήκες.

Στην Ελλάδα οι ορεινές κοινότητες ερημώθηκαν την περίοδο της μαζικής μετανάστευσης από τα χωριά προς τις μεγάλες πόλεις και το εξωτερικό τις δεκαετίες του 1950, 1960 και 1970. Η μαζική αποχώρηση του ορεινού πληθυσμού οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις

συγκρούσεις του εμφυλίου πολέμου και τις διώξεις που ακολούθησαν τα χρόνια της εθνικής αντίστασης στη γερμανική κατοχή. Κάθε ορεινό χωριό κουβαλά με περηφάνια τη δική του ιστορία αντίστασης αλλά και τα βαρεια σε ανθρώπινες ζωές και περιουσίες τραύματα από τις καταστροφές του πολέμου και του εμφύλιου διχασμού. Γεγονός είναι ότι τα ορεινά χωριά ερημώθηκαν (Ρόκος 1980α, 1993, 1994) κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1950-1970, με τον αστικό πληθυσμό να αυξάνεται από 37,7% επί του συνόλου το 1951 σε 58,1% το 1981 και τον αγροτικό να μειώνεται από 47,5% σε 30,3% (Πίνακας 1).

Πίνακας 1: Κατανομή Πληθυσμού σε Αστικές και Αγροτικές Περιοχές

Έτος	Συνολικός Πληθυσμός	Αστικός Πληθυσμός	Ποσοστό αστικού πληθυσμού επί του συνόλου	Αγροτικός Πληθυσμός	Ποσοστό αγροτικού πληθυσμού επί του συνόλου
1928	6.204.684	1.931.937	31,1%	3.373.281	54,4%
1940	7.344.860	2.411.647	32,8%	3.847.134	52,4%
1951	7.632.801	2.879.994	37,7%	3.622.619	47,5%
1961	8.388.533	3.628.105	43,3%	3.674.592	43,8%
1971	8.768.641	4.664.917	53,2%	3.086.562	35,2%
1981	9.740.417	5.659.182	58,1%	2.951.346	30,3%
1991	10.259.900	6.036.660	58,9%	2.910.466	28,3%

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.

Συγκεκριμένα στοιχεία για τις ορεινές περιοχές υπάρχουν από το 1971 και έπειτα. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, ο ορεινός πληθυσμός της Ελλάδας μειώθηκε δραματικά τη δεκαετία του 1970 και λιγότερο τη δεκαετία του 1980. Από τη σύγκριση των πινάκων 1 και 2, προκύπτει ότι η μείωση του ορεινού πληθυσμού ήταν ακόμα εντονότερη τη δεκαετία του 1960.

Πίνακας 2: Κατανομή Πληθυσμού σε Ορεινές και Ημιορεινές Περιοχές

Έτος	Συνολικός Πληθυσμός	Ημιορεινός Πληθυσμός	Ποσοστό ημιορεινού πληθ. επί του συνόλου	Ορεινός Πληθυσμός	Ποσοστό ορεινού πληθ. επί του συνόλου
1971	8.768.641	1.781.689	20,3%	1.047.894	12%
1981	9.740.417	2.085.574	21,4%	941.973	9,7%
1991	10.259.900	2.236.351	21,8%	939.843	9,2%

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.

Ως αναπόδραστη συνέπεια των μεταβολών αυτών, κατά τη διάρκεια των τελευταίων 50 χρόνων, απωλέσθηκε ένα μεγάλο μέρος των τοπικών παραδόσεων, εγκαταλείφθηκε ένα σημαντικό κομμάτι του οικιστικού πλούτου (σχολεία και κατοικίες), χάθηκαν παραδοσιακά αρχιτεκτονικά μνημεία και παραδοσιακές δεξιότητες και επαγγέλματα. Στις περιπτώσεις που οι ηλικιωμένοι παρέμεναν στις εστίες τους, οι νέοι επέστρεφαν σε αυτές κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών μηνών για παραθερισμό και διατηρήθηκε σε κάποιο βαθμό η σύνδεσή τους με τα πάτρια εδάφη. Στις περιπτώσεις όμως που μετανάστευε όλη η οικογένεια, τα σπίτια εγκαταλείπονται. Με την πάροδο του χρόνου είτε καταστρέφονται ή επισκευάζονται μερικά απ' αυτά προς μόνιμη ή εποχιακή χρήση μετά τη συνταξιοδότηση των κατόχων τους.

Για τους λόγους οι οποίοι αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο 2.2, ο αγροτικός τομέας των ορεινών περιοχών στην Ελλάδα βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία. Τα τελευταία 15 χρόνια έχουν εγκαταλειφθεί 2,5 εκατομμύρια στρέμματα γεωργικής γης και το 10% των ζωικών μονάδων, παρόλο που η κτηνοτροφία παίζει ακόμα σημαντικό ρόλο στα ορεινά (Καρανικόλας και Μαρτίνος 1999, σελ. 270-274). Στις ορεινές περιοχές εκτρέφεται ο μισός αριθμός των αιγών και το ένα τρίτο των προβάτων που εκτρέφονται συνολικά στην Ελλάδα. Στην ανεξέλεγκτη βόσκηση οφείλεται όμως η καταστροφή πολλών δασικών οικοσυστημάτων, ιδιαίτερα στις

καμμένες δασικές εκτάσεις και τις νησιωτικές ορεινές περιοχές, που είναι δυσκολότερη η αναγέννηση της χλωρίδας.

Βασικό χαρακτηριστικό του ορεινού πληθυσμού της Ελλάδας είναι η γήρανσή του, καθώς, σύμφωνα με στοιχεία του 1991, το 19,3% έχει ηλικία μεγαλύτερη των 65 ετών, ποσοστό πολύ μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της χώρας που είναι 13,7% (Γραφείο 12 και Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000). Φωτεινές εξαιρέσεις όπου οι νέοι παρέμειναν στον τόπο τους και έκαναν οικογένειες είναι οι ορεινές περιοχές των νομών Ξάνθης, Ημαθίας, Κοζάνης και Πέλλης, στις οποίες είναι σημαντικό το ποσοστό των παιδιών ηλικίας έως 14 ετών και των νομών Κορινθίας, Μαγνησίας και Καστοριάς που είναι σημαντικότερο το ποσοστό των παραγωγικών ηλικιών (25-49 ετών). Η διαμονή των νέων στον τόπο τους είναι ένας σημαντικός δείκτης του φυσικού δυναμικού και της κατάστασης της περιοχής, και συνδέεται άμεσα με τις ευκαιρίες και δυνατότητες απασχόλησης και τον τρόπο ζωής των κατοίκων.

Στους νομούς, που παρουσιάζουν σημαντικό ποσοστό νέων, η απασχόληση των κατοίκων (όπως προέκυψε από τη σχετική διερεύνηση του Γραφείου 12) στηρίζεται περισσότερο στη μεταποίηση των τοπικών προϊόντων, είτε των κτηνοτροφικών (Ημαθία, Πέλλα, Καστοριά), ή των φυτικών (Ημαθία, Πέλλα, Κορινθία) και των δασικών (Ξάνθη). Στην περίπτωση της Κοζάνης, η κύρια απασχόληση των κατοίκων είναι στα λιγνιτωρυχεία και τις σχετικές με την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος δραστηριότητες, ενώ στη Μαγνησία συνεισφέρουν ο πρωτογενής, ο δευτερογενής και ο τριτογενής τομέας.

Εκτός από την περιοχή του Πηλίου στη Μαγνησία, η τουριστική δραστηριότητα στις ορεινές περιοχές είναι πολύ περιορισμένη. Οι ορεινές κοινότητες που προσελκύουν τουρίστες και διαθέτουν την ανάλογη υποδομή αποτελούν μόνο το 6% του συνόλου (κυρίως στους νομούς Ιωαννίνων, Αχαΐας, Αρκαδίας, Ευρυτανίας και Τρικάλων) (Γραφείο 12 και Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000). Ο ορεινός τουρισμός έχει περισσότερο χαρακτήρα περιήγησης παρά διαμονής. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο σύνολο της χώρας λειτουργούν 87 ορειβατικοί σύλλογοι⁵ και 17 χιονοδρομικά κέντρα (8 στη Μακεδονία και στη Θράκη, 1 στην Ήπειρο, 2 στη Θεσσαλία, 3 στη Στερεά Ελλάδα, 2 στην Πελοπόννησο και 1 στην Κρήτη). Ο ρόλος του χιονοδρομικού τουρισμού είναι κατά πολύ μειωμένος σε σχέση με τα ευρωπαϊκά δεδομένα, αφού οι τακτικοί σκιέρ εκτιμώνται σε 90.000 και οι περιστασιακοί σε 300.000 (ΚΕ.Π.Α.ΜΕ. και Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000).

Όσο και αν η δυνατότητα εύρεσης εργασίας είναι σημαντικός παράγοντας, τα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών δεν έχουν να κάνουν μόνο με την απασχόληση. Ο κύριος λόγος που αναγκάζει τους νέους να φεύγουν από τα χωριά τους, είναι η πεποίθηση ότι εκεί δεν θα μπορούν να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες που έχουν οι συνομήλικοί τους στα αστικά κέντρα: εργασία, παιδεία, τέχνη, διασκέδαση, κοινωνικότητα. Αλλού πραγματική και αλλού πλασματική, η πεποίθηση συντηρείται και επαυξάνεται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και ενημέρωσης, που αναδεικνύουν το αστικό μοντέλο καταναλωτικής ζωής ως το μοναδικό και βέλτιστο. Για τις γυναίκες, το πρόβλημα είναι εντονότερο, καθώς επιπλέον πιστεύουν ότι στα αστικά κέντρα θα αποκτήσουν μεγαλύτερη ελευθερία. Καταπιεσμένες από τα συντηρητικά κοινωνικά μοντέλα που επικρατούσαν στα ορεινά χωριά, καταφεύγουν στην ανωνυμία της πόλης που τους προσφέρει μεγαλύτερη δυνατότητα επιλογών. Η ελευθερία των ορεινών περιοχών, εκεί που το ανθρώπινο βλέμμα μπορεί να δει χιλιόμετρα μακριά και στις κορυφές να στραφεί και προς τις τέσσερις κατευθύνσεις, γίνεται, με την καταϊγιστική διαφήμιση των πλασματικών παραδείσων της κατανάλωσης στα αστικά κέντρα, για τους κατοίκους τους φυλακή.

3. Η αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές

3.1 Η αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές σε πλανητική κλίμακα

Σε πλανητική κλίμακα, ασκούνται επίσημα δύο μορφές αναπτυξιακών πολιτικών, η μη-δεσμευτική και η δεσμευτική πολιτική. Στην πρώτη κατηγορία, την πρωτοβουλία έχουν διεθνή όργανα τα οποία καθορίζουν τους στόχους και τις κατευθυντήριες γραμμές για μελλοντικές δράσεις σε πλανητικό και εθνικό επίπεδο, ενώ στη δεύτερη, περιλαμβάνονται οι συνθήκες και συμβάσεις οι οποίες δεσμεύουν τις χώρες που θα τις υπογράψουν να λάβουν μέτρα για ένα επιμέρους ζήτημα.

Στα μη δεσμευτικά διεθνή όργανα άσκησης πολιτικής περιλαμβάνεται η Agenda 21, η συνθήκη που υπογράφηκε ύστερα από τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο το 1992. Στο 13^ο κεφάλαιο, με θέμα "Διαχείριση ευαίσθητων οικοσυστημάτων: Βιώσιμη Ορεινή Ανάπτυξη", αναγνωρίζεται η σημασία των ορεινών περιβαλλόντων για την επιβίωση του παγκόσμιου οικοσυστήματος, η σημερινή περιβαλλοντική τους υποβάθμιση και η ανάγκη ορθής διαχείρισης των ορεινών πόρων και βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου του ντόπιου πληθυσμού. Συγκεκριμένα (United Nations Commission on Sustainable Development 1992), προτείνονται δύο πεδία για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των ευαίσθητων οικοσυστημάτων των ορεινών περιοχών:

- (α) "η απόκτηση και η ενίσχυση της γνώσης για την οικολογία και τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών οικοσυστημάτων" και
- (β) "η προώθηση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης των περιοχών που συνιστούν ανεξάρτητες υδρολογικές ενότητες και η προώθηση εναλλακτικών ευκαιριών εύρεσης των προς το ζειν".

Το πρώτο πεδίο έχει ως στόχο τη δημιουργία μίας παγκόσμιας βάσης δεδομένων για την οικολογία, το δυναμικό των φυσικών πόρων και των κοινωνικοοικονομικών δραστηριοτήτων των ορεινών περιοχών του κόσμου. Το δεύτερο πεδίο που αφορά στην "ολοκληρωμένη" ανάπτυξη των ορεινών περιοχών έχει τρεις στόχους: τη βιώσιμη διαχείριση των ορεινών πόρων, την προώθηση προσοδοφόρων δραστηριοτήτων για τον ντόπιο πληθυσμό και την αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών. Όσον αφορά στη βιώσιμη διαχείριση των ορεινών φυσικών πόρων, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην προστασία των υδατικών πόρων (επιφανειακών και υπόγειων) των ορεινών περιοχών καθώς από εκεί προμηθεύονται νερό και οι πεδινές περιοχές. Η υλοποίηση των παραπάνω στόχων συνδέεται με το κεφάλαιο 3 (αντιμετώπιση της φτώχειας), το κεφάλαιο 14 (βιώσιμη γεωργία και αγροτική ανάπτυξη) καθώς και με το κεφάλαιο 8 (ολοκλήρωση του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης στη λήψη αποφάσεων), το κεφάλαιο 11 (αποψύλωση δασών) και το κεφάλαιο 24 (παγκόσμια δράση για τις γυναίκες) της Agenda 21.

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με τη "βιώσιμη ορεινή ανάπτυξη" (Byers 1995, United Nations Commission on Sustainable Development 1995, Gabelnick *et al.* 1997), η βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων περιλαμβάνει την ενσωμάτωση του κοινωνικού και περιβαλλοντικού κόστους στην αξία τους (π.χ. από την απώλεια της βιοποικιλότητας, την καταστροφή των πνευματικών τόπων, κ.τ.λ.) και τη διαχείρισή τους από τοπικές ομάδες, έτσι ώστε ένα μέρος των οφελών να διανέμεται στους ντόπιους κατοίκους ως αποζημίωση ή/και ως κέρδος. Η εξασφάλιση προσοδοφόρων δραστηριοτήτων για τον ντόπιο πληθυσμό προϋποθέτει την προώθηση εναλλακτικών ευκαιριών διαβίωσης του ντόπιου πληθυσμού (εκτός από δραστηριότητες επιβίωσης, ανάπτυξη εμπορικών δραστηριοτήτων που θα τους εξασφαλίζουν κάποιο εισόδημα) και την διαφοροποίηση των ορεινών οικονομιών, δηλαδή την απεξάρτησή τους από τον γεωργικό τομέα ως μοναδικής πηγής εισοδήματος (με την ανάπτυξη εμπορικών επιχειρήσεων χειροτεχνίας, τουρισμού, κ.α.). Προωθούνται τα μικρής κλίμακας συστήματα διαβίωσης. Στα παραπάνω η γυναίκα ωθείται να έχει ενεργή συμμετοχή τόσο στη σχεδίαση όσο και στην εφαρμογή των καινοτόμων δραστηριοτήτων.

Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι, προτείνεται μεταβίβαση εξουσιών προς τα κάτω, σε ομάδες ατόμων που θα γνωρίζουν τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής και προϋποτίθεται η ανάπτυξη κοινής γλώσσας επικοινωνίας μεταξύ των ντόπιων κατοίκων και των ξένων επιχειρηματιών, που επιτυγχάνεται μέσω της εκπαίδευσης των ντόπιων από ειδήμονες (ICIMOD 2000).

Θεωρείται ακόμη απαραίτητη η ανάπτυξη του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, η συγκέντρωση στοιχείων για το αναπτυξιακό δυναμικό των ορεινών περιοχών και η παρακολούθηση της προόδου των εργασιών με δείκτες και η χρήση της δορυφορικής τηλεπισκοπικής τεχνολογίας και της πληροφορικής (Pradhan and Shrestha 1997).

3.2 Οι σημαντικότερες σχετικές παγκόσμιες και περιφερειακές οργανώσεις και τα σημαντικότερα δίκτυα

Διαχειριστής των εργασιών για την εφαρμογή του κεφαλαίου 13 της Agenda 21 είναι ο FAO (Food and Agriculture Organization) των Ηνωμένων Εθνών. Ο FAO⁶ συντάσσει τις εκθέσεις προόδου για λογαριασμό της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (UNSCD, United Nations Commission on Sustainable Development), συμβουλεύει, εκπαιδεύει και παρέχει τεχνική βοήθεια σε ορεινές χώρες και αναπτύσσει συμμετοχικές προσεγγίσεις για τη διατήρηση και αναγέννηση του εδάφους, την κοινοτική δασοκομία και τη διαχείριση των περιοχών οι οποίες συνιστούν ανεξάρτητες υδρολογικές ενότητες.

Από τα υπόλοιπα όργανα του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών, ειδικό πρόγραμμα για τη "βιώσιμη" ορεινή ανάπτυξη έχει αναπτύξει το Πανεπιστήμιο των Ηνωμένων Εθνών (UNU - United Nations University) σε συνεργασία με το Κέντρο Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος (CDE - Centre for Development and Environment) του Πανεπιστημίου της Βέρνης, Ελβετία. Στόχοι του προγράμματος⁷ είναι να συμβάλλει στην κατανόηση της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής πάνω στα διαφορετικά ορεινά συστήματα, τις πιέσεις στις οποίες εκτίθενται τα βουνά, συμπεριλαμβανομένων και των συνεπειών τους στους ανθρώπινους, φυσικούς και οικονομικούς πόρους, και τις αντιδράσεις που δημιουργούνται από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και ορεινές κοινωνίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι το UNU είναι ιδρυτικό μέλος της μη-κυβερνητικής οργάνωσης IMS (International Mountain Society) και έχει ηγετικό ρόλο στο επιστημονικό περιοδικό "Mountain Research and Development"⁸.

Σε επίπεδο μη-κυβερνητικών οργανώσεων παγκόσμιας εμβέλειας, σημαντική παρουσία έχει το TMI⁹ (The Mountain Institute), που εστιάζεται στη διατήρηση των ορεινών οικοσυστημάτων, τη σύνδεση τοπικών πολιτισμών και πρακτικών διαχείρισης φυσικών πόρων και την εξασφάλιση εκπαιδευτικών και οικονομικών ευκαιριών για τους ορεινούς κατοίκους. Στο πεδίο της προστασίας του φυσικού ή/και του πολιτισμικού ορεινού περιβάλλοντος, δραστηριοποιούνται πολλές μη-κυβερνητικές οργανώσεις. Το TMI έχει ηγετικό ρόλο στο συντονισμό τους με τη διοργάνωση διεθνών συνεδρίων.

Σε επίπεδο άσκησης διεθνούς πολιτικής σε πρακτικό επίπεδο, έχουν πραγματοποιηθεί πιλοτικά σχέδια, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, από διακυβερνητικές οργανώσεις περιφερειακής εμβέλειας. Στο Παγκόσμιο Πρόγραμμα για τα Βουνά (Global Mountain Program), συνεργάζονται: για τις Άνδεις (Λατινική Αμερική) η CIP (International Potato Center¹⁰) και η CONDESAN (Consortium for the Sustainable Development of the Andean Ecorregion¹¹), για τα ορεινά της Αφρικής η ICRAF (International Center for Research in Agroforestry¹²) και το ILRI (International Livestock Research Institute¹³) και για τα Ιμαλάια (Ασία) το ICIMOD (International Centre for Integrated Mountain Development¹⁴). Στόχος του προγράμματος είναι η βελτιωμένη διαχείριση των φυσικών πόρων για να εξασφαλιστούν οι ανάγκες σε τροφή, καθαρό νερό, ενέργεια και ορυκτά. Ασχολείται με 4 ερευνητικά πεδία: φυσικοί πόροι (συμπεριλαμβανομένης της βιοποικιλότητας και της διαχείρισης γης και υδάτων), κοινωνικοοικονομική έρευνα, συστήματα παραγωγής και έρευνα πολιτικής.

Το Διεθνές Κέντρο για την Ολοκληρωμένη Ορεινή Ανάπτυξη (ICIMOD) παίζει ρόλο-κλειδί στην εφαρμογή του κεφαλαίου 13 της Agenda 21, καθώς εφαρμόζει την πολιτική της βιώσιμης ορεινής ανάπτυξης πιλοτικά στην περιοχή των Ιμαλαΐων. Αποστολή του είναι "να βοηθήσει στην προώθηση ενός υγιούς οικονομικά και περιβαλλοντικά ορεινού οικοσυστήματος και να βελτιώσει το βιοτικό επίπεδο των ορεινών πληθυσμών στην περιοχή Hindu Kush- Himalaya". Το ICIMOD χρηματοδοτείται σε σταθερή βάση από τις 8 χώρες-μέλη του (Αφγανιστάν, Μπαγκλαντές, Μπουτάν, Κίνα, Ινδία, Μυανμάρ, Νεπάλ και Πακιστάν) και από τη Γερμανία, την Ολλανδία, τη Νορβηγία, τη Σουηδία, τη Φιλανδία, την Ελβετία και την Αυστρία, καθώς και από άλλους χρηματοδοτικούς οργανισμούς. Λειτουργεί ως πολυεπιστημονικό συμβουλευτικό, πληροφοριακό, ερευνητικό και εκπαιδευτικό κέντρο παρέχοντας τις υπηρεσίες του σε "παράγοντες αλλαγής", όπως αυτοί που μπορούν να παίρνουν αποφάσεις (σε διάφορα επίπεδα), ερευνητές και ειδικούς σε θέματα ανάπτυξης και σε μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Το ICIMOD χρησιμοποιεί την ολοκληρωμένη προσέγγιση στη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής, συμβάλλοντας προς πέντε κατευθύνσεις (ICIMOD 2000):

1. τα βιώσιμα νοικοκυριά,
2. την ορεινή ανάπτυξη στην οποία μετέχουν με ίσους όρους τα δύο φύλα,
3. τη βιώσιμη διαχείριση των κοινών πόρων,
4. την καλλιέργεια των δυνατοτήτων των τοπικών οργανώσεων ανάπτυξης,
5. τη συγκέντρωση και διανομή πληροφοριών για την περιοχή.

Οι κατευθύνσεις 1 και 3 αποτελούν τους βασικούς στόχους του κέντρου, ενώ οι κατευθύνσεις 2, 4 και 5 λειτουργούν συμπληρωματικά σε αυτούς. Οι επιμέρους στόχοι προς την κατεύθυνση 1 (Βιώσιμα Νοικοκυριά) περιλαμβάνουν τη μείωση της φτώχειας των ορεινών νοικοκυριών με την εισαγωγή κατάλληλων τεχνολογιών για βιώσιμα αγροτικά συστήματα, την προώθηση των αγροτικών προϊόντων, την προώθηση εναλλακτικών ευκαιριών απόκτησης εισοδήματος και την ανάπτυξη επιχειρήσεων. Η κατεύθυνση 3 (Βιώσιμη Διαχείριση των Κοινών Πόρων) περιλαμβάνει την παρακολούθηση της δυναμικής και των αλληλεπιδράσεων ανθρώπων και πόρων, τη συμμετοχική και αποκεντρωμένη διαχείριση των τοπικών πόρων σύμφωνα με τις επιταγές της βιώσιμης ανάπτυξης και τη βιώσιμη διαχείριση των δασικών πόρων, των βοσκοτόπων και των υδατικών πόρων και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας.

Το ICIMOD, το ΤΜΙ και η CIP παρέχουν γραμματειακή στήριξη στο παγκόσμιο δίκτυο Mountain Forum ατόμων και οργανώσεων που ασχολούνται με τον πολιτισμό, το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών. Το παγκόσμιο δίκτυο Mountain Forum ιδρύθηκε το 1995 με αποστολή την ανταλλαγή πληροφοριών, την αμοιβαία υποστήριξη και την προάσπιση των σχετικών με το κεφάλαιο 13 της Agenda 21 δραστηριοτήτων (Mountain Agenda). Βασικός χρηματοδότης του είναι η Ελβετική Υπηρεσία Αναπτυξιακής Συνεργασίας (Swiss Agency for Development Cooperation -SDC¹⁵).

3.3 Η αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές στην Ευρώπη

Η αναπτυξιακή πολιτική της Ευρώπης για τις ορεινές περιοχές αποτελεί εξειδικευμένο τμήμα της πολιτικής για ό,τι αυτή θεωρεί ως "ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου". Ο όρος "ολοκληρωμένη" αναφέρεται σε αντιπαράθεση με την μέχρι σήμερα μονοτομεακή, γεωργική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Τα αναπτυξιακά κίνητρα μετατοπίζονται από την προώθηση παραγωγής πρωτογενών προϊόντων στην ανάπτυξη υπηρεσιών και δραστηριοτήτων κατανάλωσης (Καρανικόλας και Μαρτίνος 1999). Χρησιμοποιείται πλέον ο όρος "διαφοροποίηση" (diversification), που σημαίνει οριζόντια οικονομική ανάπτυξη σε διάφορους τομείς (οικονομίες σκοπού). Σύμφωνα με το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ) (European Union 1999, σελ. 66-68), αναμένεται να αποσυρθεί από τη γεωργική παραγωγή το 30-80% της αγροτικής γης, λόγω της εμφάνισης παραγωγικότερων

καλλιιεργειών. Συγκεκριμένα, για τις αγροτικές περιοχές οι οποίες βρίσκονται κοντά σε πόλεις, ενθαρρύνεται η ενδυνάμωση της αλληλεξάρτησης πόλης-υπαίθρου, ενώ για τις αγροτικές περιοχές οι οποίες απέχουν σημαντικά από πόλεις, προτείνεται η προώθηση εξωγεωργικών δραστηριοτήτων, όπως ο αγροτουρισμός και η αναψυχή. Αφήνεται στο μέλλον το αν θα μπορέσουν οι νέες τεχνολογίες να παράσχουν πρόσβαση των τοπικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές (European Union 1999, σελ. 67).

Η ευρωπαϊκή αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές καθορίζεται κατά κύριο λόγο από το προσχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Ορεινών Περιφερειών¹ (1995), το προσχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Αγροτικών Περιοχών¹ (1996) και την Ευρωπαϊκή Διακυβερνητική Συνδιάσκεψη για τη "βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών" (Τρέντο Ιταλίας - 1996). Και τα δύο προσχέδια λειτουργούν μη δεσμευτικά. Παραμένουν ωστόσο ως κύριος οδηγός μέτρων τα οποία εντάσσονται στις εθνικές αναπτυξιακές πολιτικές των χωρών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Σήμερα, προωθείται η χάραξη ενιαίας πολιτικής για τις ευρωπαϊκές ορεινές περιοχές, αλλά το ακριβές πλαίσιο είναι υπό συζήτηση.

Στο προσχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Αγροτικών Περιοχών (Council of Europe Parliamentary Assembly 1996), επιχειρείται, όπως αναφέρεται στην εισαγωγή του, "να τεθεί ένα πλαίσιο δράσης για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών σε αρμονία και ισορροπία με τη διαχείριση των αστικών περιοχών, και συγχρόνως να υιοθετηθεί μία πολιτική βιώσιμης διαχείρισης των πόρων, στους τομείς της γεωργίας, δασοκομίας, υδατοκαλλιέργειας και αλιείας, που θα συμπληρώνουν τις παραδοσιακές λειτουργίες, με νέες δραστηριότητες (προστασία της φύσης και των τοπίων, παραγωγή ανανεώσιμων πρώτων υλών για τη βιομηχανία και την ενέργεια, συμμετοχή στον αγροτουρισμό και δραστηριότητες αναψυχής, κ.τ.λ.)". Η κοινωνικο-πολιτισμική διαφορά μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών μπορεί να μειωθεί, καθώς ενθαρρύνεται (σύμφωνα με το άρθρο 6) η αύξηση των σχέσεων μεταξύ των κατοίκων των αστικών περιοχών και των κατοίκων της επαρχίας και η πλήρης αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας της πληροφορίας υπό ίσες συνθήκες χρήσης και κατανάλωσης για τις αστικές και αγροτικές περιοχές. Η ευρωπαϊκή αναπτυξιακή πολιτική για τον αγροτικό χώρο στοχεύει, επομένως, στην προσέγγιση του αστικού βιοτικού επιπέδου αλλά και τρόπου ζωής από τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών.

Σύμφωνα με το προσχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Ορεινών Περιφερειών (Congress of Local and Regional Authorities of Europe 1995), άρθρο 5, η γενική πολιτική σχεδιασμού που θα εφαρμόσει κάθε χώρα "θα πρέπει να συνδυάζει μέσα προώθησης της οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, μέσα προαγωγής των πολιτισμικών και κοινωνικών συμφερόντων του πληθυσμού και μέσα προστασίας και διαχείρισης του περιβάλλοντος". Για να επιτευχθεί αυτό, "θα πρέπει να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα των διαφόρων τομεακών πολιτικών που ασκούνται ήδη, να διασφαλιστεί ο συντονισμός τους καθώς και η ενσωμάτωσή τους σε μία περιεκτική προσέγγιση". Στα άρθρα 8 - 19, παρατίθενται τα μέτρα τα οποία πρέπει να εφαρμοστούν σε κάθε τομέα (γεωργία, δασοκομία, βιομηχανία - βιοτεχνία - υπηρεσίες, πολυαπασχόληση, στέγαση, τουρισμό, υποδομές, ενέργεια, εκπαίδευση - έρευνα, πολιτισμό, περιβάλλον). Οι γενικοί στόχοι που πρέπει να επιτευχθούν μέσα από τη διατομεακή πολιτική περιλαμβάνουν:

- σαφή αναγνώριση των ορεινών περιοχών και της ιδιαίτερης φύσης τους,
- σεβασμό και αναγνώριση στην γεωγραφική ενότητα που συνιστά κάθε ορεινή περιοχή, και παρεμπόδιση άλλων διοικητικών καταταμίσεων,
- συγκράτηση πληθυσμού και αντιμετώπιση της μεταναστευτικής τάσης των νέων προς τα έξω,
- δημιουργία ή εκσυγχρονισμό των υποδομών και των ανέσεων που είναι απαραίτητες για την ποιότητα της ζωής και την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών,
- συντήρηση και βελτίωση των τοπικών δημοσίων υπηρεσιών,

- διατήρηση της γεωργικής γης και των βοσκοτόπων και απαραίτητη συντήρηση και εκσυγχρονισμό των γεωργικών δραστηριοτήτων μέσω ειδικής προσέγγισης για την ορεινή γεωργία,
- ανάπτυξη των ενδογενών ενεργειακών πόρων,
- διατήρηση των υπάρχοντων βιομηχανικών δραστηριοτήτων και ίδρυση βιομηχανιών που να στηρίζονται στις νέες τεχνολογίες,
- ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα, ιδιαίτερα του τουρισμού, ως συμπληρώματος των παραδοσιακά ασκούμενων επαγγελμάτων,
- διατήρηση της ταυτότητας και διασπορά των πολιτισμικών αξιών που χαρακτηρίζουν τις ορεινές περιοχές ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα ομογενών ορεινών ενοτήτων.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι, οι χώρες- μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης καλούνται να λάβουν τα παρακάτω οικονομικά μέτρα (άρθρο 20, παράγραφος 4):

- (α) να παρέχουν φορολογική εξίσωση, που να ευνοεί τις λιγότερο εύπορες ορεινές περιοχές,
- (β) να βοηθούν στη συντήρηση και τη δημιουργία γεωργικών εκμεταλλεύσεων, βιοτεχνιών και εμπορικών ή βιομηχανικών επιχειρήσεων που χρησιμοποιούν καθαρές τεχνολογίες,
- (γ) να διευκολύνουν την εγκατάσταση νέων στις ορεινές περιοχές, ιδιαίτερα στη γεωργία, τη βιοτεχνία και τον τουρισμό,
- (δ) να αποζημιώνουν για τους φυσικούς ή οικολογικούς περιορισμούς που είναι σύμφυτοι στις ορεινές περιοχές και για τους περιορισμούς στην εκμετάλλευση,
- (ε) να αποζημιώνουν τους ορεινούς πληθυσμούς για την παροχή οικολογικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα όσον αφορά στη συντήρηση του τοπίου και την προστασία από τις φυσικές καταστροφές.

Οι συστάσεις που δόθηκαν στη Διακυβερνητική Συνδιάσκεψη για τις Ορεινές Περιοχές¹⁶ συμφωνούν με τους στόχους του κανονισμού για τις ορεινές περιοχές, έχουν όμως πιο εξειδικευμένο χαρακτήρα. Κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν σε αυτό το σημείο, καθώς αποσαφηνίζουν τις αναπτυξιακές επιλογές των χωρών της Ευρώπης που συμμετείχαν στη συνδιάσκεψη για τις ορεινές περιοχές.

- Για την *Ανθρώπινη Ανάπτυξη και Απασχόληση* προτείνονται:
 - η προώθηση της πολιτισμικής ποικιλότητας και των πολιτισμικών ταυτοτήτων των ορεινών κοινοτήτων, π.χ. μέσω των προϊόντων ονομασίας προέλευσης,
 - η προώθηση συνεργασιών, μεταξύ των κατοίκων μιας περιοχής υπό τη μορφή συνεταιρισμών και της ανταλλαγής (αλλά όχι αντιγραφής) εμπειριών με άλλες ορεινές κοινότητες,
 - η ενίσχυση του ρόλου των τοπικών κοινοτήτων στις διεργασίες λήψης αποφάσεων,
 - η ενίσχυση μέσων που θα ευνοούν την πολυαπασχόληση των κατοίκων των ορεινών περιοχών (παραγωγή προϊόντων ποιότητας, μελισσοκομία, φαρμακευτικά φυτά, οικοτουρισμός, τηλεεργασία, κ.α.),
 - η ενίσχυση στις ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές των προϊόντων υψηλής ποιότητας,
 - η προώθηση χρηματοοικονομικών διακανονισμών μεταξύ ορεινών και πεδινών περιοχών, π.χ. ως αποζημίωση για χρήση πόρων.
- Για τη *Διαχείριση των Φυσικών Πόρων* προωθούνται:
 - η ανάπτυξη σχεδίων δράσης και προγραμμάτων που θα προωθούν τις οικονομίες σκοπού, δηλαδή διαχείριση διαφόρων πόρων και αλληλοσυμπληρωματικότητά τους,
 - η πολυλειτουργικότητα της ορεινής γεωργίας και δασοκομίας, δηλαδή η σύνδεσή τους με δραστηριότητες μεταποίησης και αναψυχής,
 - η σύνδεση, στη διανομή των χρηματοδοτήσεων, της ποιότητας του περιβάλλοντος και της διατήρησής του με την αξία που έχει ως πόρος δραστηριοτήτων αναψυχής,
 - η δημιουργία θετικών κινήτρων για τη διαχείριση της γης (και όχι μόνο για παραγωγή),

- η αποζημίωση για τα φυσικά μειονεκτήματα των ορεινών περιοχών και ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών εξωτερικών οικονομιών στην ορεινή γεωργία, στους διεθνείς κανόνες εμπορίου και στις περιβαλλοντικές πολιτικές,
- η προώθηση βιώσιμων υποδομών για μεταφορά και ενέργεια,
- η προώθηση του ρόλου των ευαίσθητων και προστατευόμενων περιοχών στις στρατηγικές βιώσιμης ορεινής ανάπτυξης.
- Για την Έρευνα και την Εκπαίδευση:
 - να προωθηθεί η συνεργασία μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων, των επιστημόνων και των όσων παίρνουν αποφάσεις στα πεδία έρευνας για τη βιώσιμη ορεινή ανάπτυξη,
 - να προωθηθεί η συνεχιζόμενη εκπαίδευση και η κατάρτιση για τη βιώσιμη ορεινή ανάπτυξη.
- Για την Παρακολούθηση, την Εκτίμηση και την Επικοινωνία:
 - να αναπτυχθούν κριτήρια και δείκτες βιώσιμης ορεινής ανάπτυξης,
 - να αναπτυχθούν συστήματα πληροφοριών για τα ευρωπαϊκά βουνά.

3.4 Αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές στην Ελλάδα

Οι αναπτυξιακές επιλογές για τις ορεινές περιοχές της Ελλάδας προσανατολίζονται από τη μια μεριά στην ενίσχυση του χιονοδρομικού τουρισμού και από την άλλη στην προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού ως συμπληρωματικής δραστηριότητας στην ορεινή γεωργία. Σύμφωνα με τη μελέτη που ανατέθηκε από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. στο μελετητικό γραφείο ΚΕ.Π.Α.Μ.Ε. (2000), η ενίσχυση του χιονοδρομικού τουρισμού θα γίνει με άνοιγμα στην εθνική αγορά ή/και στη διεθνή. Σύμφωνα με το πρώτο σενάριο, τα χιονοδρομικά κέντρα θα αυξηθούν σε 21 (από 17 που είναι σήμερα σε λειτουργία) με την προσθήκη 4 χιονοδρομικών κέντρων στα όρη Ζήρεια, Γκιώνα, Βαρδούσια και Πιέρια, με συνολικό κόστος που εκτιμάται σε 43,5 δις δραχμές. Η δεύτερη εναλλακτική επιλογή είναι η ανάπτυξη του χιονοδρομικού τουρισμού με στόχο τόσο την εθνική αγορά όσο και τη διεθνή. Ως διεθνή χιονοδρομικά κέντρα προτείνεται να προωθηθούν σε πρώτη φάση ο Παρνασσός και η Οίτη και σε δεύτερη φάση (μετά το 2015) ο Χελμός, το Βέρμιο και ο Βόρας. Για την εισαγωγή του χιονοδρομικού κέντρου του Παρνασσού στη διεθνή αγορά εκτιμάται ότι θα απαιτηθούν 14 δις δραχμές για έργα στο χιονοδρομικό κέντρο και άλλα 86 δις δραχμές για έργα ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής (ξενοδοχειακά καταλύματα επί των ακτών του Κορινθιακού, συνεδριακό κέντρο 1.200 ατόμων στους Δελφούς και δημιουργία οδοντωτού σιδηρόδρομου). Μια τέτοια επιλογή, αυτονοήτως μεταφέρει και στο ιδιαίτερα ευαίσθητο και εύθραυστο ορεινό περιβάλλον τις "αξίες" και τα "ιδεώδη" της ανταγωνιστικότητας της "βιώσιμης ανάπτυξης" που συνεπάγονται έργα μεγάλης κλίμακας και αιχμακές χρονικά και οικονομικά συσσωρεύσεις δραστηριοτήτων και τουριστών με προφανείς τις καταστροφικές γι' αυτό συνέπειες.

Το δεύτερο μοντέλο ανάπτυξης των ορεινών περιοχών αφορά στην προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο ιαματικός τουρισμός και ο φυσιολατρικός τουρισμός, με καγιάκ, ράφτιγκ, ορεινή ποδηλασία, πεζοπορία, ορειβασία, ιππασία, κ.α.

Οι αναπτυξιακές επιλογές για τον ελλαδικό ορεινό χώρο προσδιορίζονται στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (άρθρο 6 του ν. 2742/1999) και στο Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου, που αποτελεί ειδικό τμήμα του Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000- 2006. Το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου (ΣΑΟΧ) προτείνει την "Ολοκληρωμένη" - όπως την ονομάζει - "Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών" ως ξεχωριστό υποπρόγραμμα κάθε περιφέρειας (Π.Ε.Π.) και ως τομεακές δράσεις των εθνικών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων.

Τόσο στο σχέδιο ανάπτυξης του ορεινού χώρου όσο και στο γενικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αιεφόρου ανάπτυξης, οι ορεινές περιοχές χωρίζονται σε τρεις τύπους, ανάλογα με την αναπτυξιακή δυναμική τους:

- *Περιοχές σχετικά αναπτυγμένες:* Αφορά σε περιοχές με αρκετό μόνιμο πληθυσμό και "αιεφόρο" οικονομική βάση που στηρίζονται στην κτηνοτροφία, την εκμετάλλευση των δασών, τον τουρισμό και παραθερισμό, την παραδοσιακή βιοτεχνία, τις συναφείς οικονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες και τις Κοινοτικές πολιτικές υποστήριξης.
- *Περιοχές δυναμικές με αναξιοποίητους πόρους:* Αφορά σε περιοχές με ακόμη σημαντικό αλλά φθίνοντα πληθυσμό και υποβαθμιζόμενη οικονομική βάση—εγκατάλειψη οριακών γεωργικών γαιών, μείωση της κτηνοτροφίας—παρά την ύπαρξη κάποιων σημαντικών γεωργικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων.
- *Περιοχές εσωτερικές:* Αφορά σε περιοχές με σχεδόν πλήρη πληθυσμιακή εγκατάλειψη, με ή χωρίς παρουσία σημαντικών γεωργικών και περιβαλλοντικών πόρων αλλά με προβλήματα περαιτέρω περιβαλλοντικής υποβάθμισης από διάβρωση εδαφών, πυρκαγιές δασών, μη συντήρηση των οικιστικών έργων και μνημείων κ.α.

Όσον αφορά στα μέτρα που προτείνονται για την αντιμετώπιση των προβλημάτων για όλους τους τύπους των ορεινών περιοχών, στο Σχέδιο: Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (παράγραφος 116), το οποίο δεν έχει ακόμη εγκριθεί, δίνονται οι παρακάτω προοπτικές (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000):

- Δυνατότητες ανάπτυξης νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων, ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα, στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και της πολιτικής ανάπτυξης της υπαίθρου (πολυαπασχόληση—ήπιες μορφές τουρισμού, δεύτερη κατοικία, δραστηριότητες αναψυχής με αξιοποίηση και του υπάρχοντος παραδοσιακού κτιριακού και οικιστικού αποθέματος—, πολυλειτουργικότητα γεωργίας).
- Ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα προσανατολισμένη στην ανταγωνιστικότητα μέσω της ποιότητας (καλλιέργεια και εκμετάλλευση ειδικών φυτών, όπως αρωματικά, βότανα εδώδια και για φαρμακευτική χρήση, λουλούδια κλπ, καθώς και προϊόντων του δάσους, περιοχές Π.Ο.Π. (Προϊόντων Ονομασίας Προέλευσης), βιολογική γεωργία, κ.α.).
- Η αξιοποίηση της γεινίασης των ορεινών όγκων με τα μεγάλα αστικά κέντρα.
- Η αξιοποίηση με έγκαιρη προστασία (σε αντιδιαστολή με ό,τι συνέβη στα νησιά) του εν πολλοίς άθικτου φυσικού τοπίου, της πολιτιστικής κληρονομιάς και του κλίματος, για τουρισμό και παραθερισμό.

Στο Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου παρατίθενται πέντε άξονες προτεραιότητας, πάνω στους οποίους σχεδιάζεται να αναπτυχθούν οι πιο μειονεκτικές ορεινές περιοχές, οι οποίες θα οριστούν από κάθε περιφέρεια. Σε αυτές τις περιοχές προβλέπεται η διάθεση 100 δις δραχμών από το Γ' Κ.Π.Σ., δηλαδή του 3,1 % του συνολικού ποσού που θα διατεθεί για την περιφερειακή ανάπτυξη¹⁷. Οι υπόλοιπες ορεινές περιοχές σχεδιάζεται να ακολουθήσουν την μέχρι τώρα πολιτική, δηλαδή τα έργα τους θα χρηματοδοτούνται από την Κοινή Αγροτική Πολιτική και τα κοινοτικά διαρθρωτικά προγράμματα (INTERREG, LEADER+, κ.α.).

Οι πέντε άξονες προτεραιότητας που προτείνονται από το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου για τις ορεινές μικροπεριφέρειες είναι (Γραφείο 12 και Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2000, Πίνδος κ.α. 2000):

α) *Μετασχηματισμός της αγροτικής δραστηριότητας*

Περιλαμβάνει τον εκσυγχρονισμό των εκτατικών συστημάτων παραγωγής (γεωργίας και κτηνοτροφίας) και την προβολή των προϊόντων με μέσα όπως συστήματα πιστοποίησης ποιότητας και αυθεντικότητας, τυποποίησης και εμπορίας. Τα προϊόντα θα κατευθύνονται ως εισροή στον τουρισμό και λιγότερο σε νέες αγορές. Γι' αυτό προβλέπεται η καθιέρωση ειδικών σημάτων ποιότητας ("προϊόντα έντασης παραδοσιακής τεχνογνωσίας"), προκειμένου

να προωθηθεί η γευσιγνωσία και η γαστρονομία των ορεινών περιοχών, τα οποία θα απευθύνονται σε ειδικές καταναλωτικές ανάγκες και αγορές και στον τουρισμό.

β) Εκτατική ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού

Η σημερινή σημειακή ανάπτυξη των ήπιων μορφών τουρισμού προτείνεται να μετουσιωθεί σε καθολικότερη τουριστική ανάπτυξη μέσω της διασύνδεσης των περιοχών τουριστικής ζήτησης σε διανομαρχιακό και διαπεριφερειακό επίπεδο, έτσι ώστε να επιτευχθεί οικονομία κλίμακας. Προτείνεται η προώθηση ειδικών σημάτων ποιότητας στον τουρισμό και καλύτερη προβολή και εμπορική διαχείριση των επιχειρήσεων.

γ) Στήριξη της οικοτεχνίας και της βιοτεχνίας μικρής κλίμακας

Η μεταποιητική δραστηριότητα στον ορεινό χώρο πρέπει να συνεργάζεται με τον πρωτογενή τομέα και να κατευθύνεται στον τουρισμό ως άμεση αγορά. Προωθείται η συνεργασία των μικρών επιχειρήσεων και η δημιουργία δικτύων ώστε να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων.

δ) Συγκρότηση ορεινών κέντρων ανάπτυξης ανά μικροπεριφέρεια προγραμματισμού

Η Διυπουργική Επιτροπή που θα συσταθεί σε κάθε Περιφέρεια θα ορίσει μικροπεριφέρειες προγραμματισμού (περιοχές με εντονότερα προβλήματα και γι' αυτό μειονεκτικότερες) και ορεινά κέντρα, τα οποία θα πρέπει να έχουν εύκολη πρόσβαση στο κύριο οδικό δίκτυο, να έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν κοινωφελείς και εμπορικές υπηρεσίες στους κατοίκους τους σε ακτίνα όχι μεγαλύτερη των 30' και να μπορούν να λειτουργήσουν ως κόμβοι έναρξης και κατάληξης των τουριστικών διαδρομών.

ε) Βελτίωση των δυνατοτήτων πρόσβασης στα ορεινά κέντρα

Θα πρέπει να διασφαλιστεί η καταλληλότητα του δικτύου πρόσβασης στα ορεινά κέντρα και η συντήρησή του ιδιαίτερα τους χειμερινούς μήνες (ταχεία επέμβαση για αποκατάσταση ζημιών, εκχιονισμό, κ.τ.λ.), ώστε να είναι αδιάκοπη η πρόσβαση στα ορεινά κέντρα.

Η διαδικασία που προτείνεται από τη σχετική μελέτη (Πίνδος κ.α. 2000) για την εφαρμογή της παραπάνω πολιτικής είναι η εξής:

- (α) η Περιφέρεια ορίζει τις μικροπεριφέρειες προγραμματισμού,
- (β) οι Ο.Τ.Α. (Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης) της συγκεκριμένης μικροπεριφέρειας προγραμματισμού εκπονούν ένα "ολοκληρωμένο πρόγραμμα ανάπτυξης", το οποίο και υποβάλλουν στην περιφέρεια. Όταν το πρόγραμμα εγκριθεί, οι Ο.Τ.Α. συμμετέχουν στη σχεδίαση και υπογράφουν μια προγραμματική σύμβαση διαδημοτικής συνεργασίας,
- (γ) η σύμβαση αυτή σχεδιάζεται και υλοποιείται κατά κύριο λόγο από την Τοπική Αναπτυξιακή Εταιρεία, στην οποία συμμετέχουν και οι Ο.Τ.Α. Η διαχείριση των χρηματοδοτήσεων γίνεται από την Τοπική Αναπτυξιακή Εταιρεία. Επίσης εκεί γίνεται και ο συντονισμός με τις άλλες δράσεις από τα υπόλοιπα εθνικά και κοινοτικά προγράμματα που αφορούν την μικροπεριφέρεια,
- (δ) η Περιφέρεια σχεδιάζει δράσεις συντονισμού για όλες τις μικροπεριφέρειες προγραμματισμού,
- (ε) στη συνέχεια επιδιώκεται ο συντονισμός των δράσεων των περιφερειών, πρώτα σε επίπεδο οροσειράς και έπειτα σε εθνικό επίπεδο.

4. Κριτική

4.1 Γενική κριτική

Έχοντας ερευνήσει τις προσπάθειες ανάπτυξης των ορεινών περιοχών σε πλανητική, ευρωπαϊκή και εθνική κλίμακα, διαπιστώνουμε ότι δίνεται σε πλανητικό επίπεδο μία κοινή αναπτυξιακή κατεύθυνση: η ανεύρεση τρόπων αύξησης του εισοδήματος των ορεινών νοικοκυριών. Η οικονομική μειονεκτικότητα των ορεινών νοικοκυριών σε σχέση με τα λοιπά αγροτικά και αστικά βρίσκεται επομένως στο κέντρο της "βιώσιμης ορεινής ανάπτυξης". Απώτερος δε στόχος είναι η εξάλειψη των οικονομικών και των κοινωνικών ανισοτήτων μεταξύ των αγροτικών και των αστικών περιοχών. Στις σημερινές όμως συνθήκες - στις

οποίες το αστικό μοντέλο ανάπτυξης όχι μόνο δεν αποδυναμώνεται αλλά ενισχύεται από διαρθρωτικές αλλαγές όπως η διεύρυνση του τομέα των υπηρεσιών σε σχέση με τον πρωτογενή και το δευτερογενή τομέα, οι συγχωνεύσεις των πολυεθνικών εταιρειών και η αύξηση του ανταγωνισμού και της εξατομίκευσης - η εξάλειψη των ανισοτήτων μεταξύ δυσπρόσιτων και μη περιοχών σημαίνει την αστικοποίησή τους. Έτσι, ενώ παλιότερα οι ορεινές περιοχές εγκαταλείπονταν λόγω των πιέσεων των δυνάμεων της αστυφιλίας, σήμερα απειλούνται από την εισβολή του αστικού μοντέλου κατανάλωσης και παραγωγής. Πρόκειται για μία προσπάθεια επιβολής μίας καινούριας μορφής αστικοποίησης, που δεν αφορά στη συγκέντρωση πληθυσμού στις πόλεις αλλά στην αλλαγή του τρόπου ζωής στο χωριό. Με την ολοένα αυξανόμενη εισροή ξένων ατόμων και στοιχείων στις ορεινές περιοχές, τα οποία δεν προλαβαίνουν να αφομοιωθούν και να προσαρμοστούν στις τοπικές συνθήκες, απειλείται με εξαφάνιση ο παραδοσιακός τρόπος ζωής και μαζί του η συλλογικότητα, η λιτότητα και το μέτρο που διατηρούνται ακόμα σε πολλές ορεινές περιοχές του κόσμου. Έτσι, σήμερα γίνεται επιτακτικότερη από τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος η ανάγκη προστασίας και διατήρησης των τοπικών ορεινών πολιτισμών, που φαίνονται πιο εύθραυστοι από τη φύση.

Το παγκόσμιο σχέδιο ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, όπως διατυπώνεται από τα Ηνωμένα Έθνη και τίθεται προς υλοποίηση στα "κατώτερα", υπερεθνικά και εθνικά επίπεδα, επιδιώκει να ενταχθούν όλες οι ορεινές περιοχές στο μοντέλο της ανταγωνιστικής "βιώσιμης ανάπτυξης", με την με όρους αγοράς εκμετάλλευση των κατά τόπους συγκριτικών πλεονεκτημάτων και ιδιαιτεροτήτων τους - ομορφιά τοπίου, δυνατότητα ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων, κ.τ.λ. Οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών καλούνται να συμμετάσχουν σε αυτή τη διαδικασία, με την ενεργό συμμετοχή τους στη διαχείριση των τοπικών πόρων και την ανάπτυξη εμπορικών δραστηριοτήτων, προκειμένου να παράγουν όσο γίνεται μεγαλύτερο εισόδημα. Έτσι ενώ η χάραξη της γενικής πολιτικής γίνεται "εκ των άνω", προτείνεται ο σχεδιασμός των τοπικών δράσεων "εκ των κάτω". Στις αναπτυσσόμενες χώρες, αναλαμβάνουν δράση διεθνή ερευνητικά κέντρα (όπως το ICIMOD), ενώ στις αναπτυγμένες χώρες, συμμετέχουν περισσότερο οι πολίτες μέσα από τοπικούς συνεταιρισμούς και εταιρείες. Στην περίπτωση της Ελλάδας, το ρόλο του συντονιστή και διαχειριστή των χρηματοδοτήσεων έχουν οι τοπικές αναπτυξιακές εταιρείες. Το εάν και κατά πόσο οι τελικές δράσεις θα είναι θετικές ή όχι, επαφίεται στους ανθρώπους που αναλαμβάνουν να μεσολαβήσουν μεταξύ των κυβερνήσεων και των τοπικών πληθυσμών, την επιστημονική τους κατάρτιση, την αξιοπιστία και τη διάθεσή τους να λύσουν τα τοπικά προβλήματα χωρίς να υπονομεύσουν το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Η θεμελιακής σημασίας για τη "βιώσιμη ανάπτυξη" ανταγωνιστικότητα, πέραν της οσοδήποτε καλής πρόθεσης δεν προοιωνίζεται θετικές εξελίξεις στην κατεύθυνση της πραγματικά ολοκληρωμένης και αξιοβίωτης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Ουσιαστικά, η πολιτική της "βιώσιμης ορεινής ανάπτυξης" παρέχει τις κατευθυντήριες γραμμές και τα μέσα για να ενταχθούν οι μέχρι σήμερα απροσπέλαστες και απομονωμένες περιοχές στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, στην οποία κυριαρχεί το ατομικό πάνω στο συλλογικό συμφέρον, και η επιδίωξή του στις πραγματικά ολοένα δυσκολότερες σημερινές συνθήκες κάνει το άτομο και τις επιχειρήσεις να χρησιμοποιούν όλα τα δυνατά μέσα, συμπεριφερόμενοι τελικά με τον πιο ανήθικο τρόπο προς το ανθρώπινο και το φυσικό περιβάλλον. Οι ορεινές περιοχές ως φυσική και πολιτισμική ενότητα είναι αντικειμενικά, λόγω των στοιχείων που συγκροτούν τη φυσική και κοινωνικοοικονομική τους πραγματικότητα, οι πλέον ευάλωτες σε αυτή τη διαδικασία.

3.2 Κριτική στις προσπάθειες ανάπτυξης των ορεινών περιοχών της Ελλάδας

Όπως είδαμε, οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας κατατάσσονται σε τρεις τύπους: τις αναπτυγμένες, τις αναξιοποίητες και τις προβληματικές. Οι περιοχές των δύο πρώτων τύπων εντάσσονται στην γενικότερη ευρωπαϊκή πολιτική για τον αγροτικό χώρο, δηλαδή στην

"ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου", ενώ για τις ορεινές περιοχές του τρίτου τύπου σχεδιάζονται τοπικά "ολοκληρωμένα αναπτυξιακά προγράμματα". Η προτεινόμενη "ολοκληρωμένη" - όπως την ονομάζουν, χωρίς να το εννοούν - "ανάπτυξη" καμία σχέση δεν έχει με την ολοκληρωμένη αξιόβιωτη ανάπτυξη, που είναι η ταυτόχρονα οικονομική, κοινωνική, τεχνική/τεχνολογική, πολιτική και πολιτισμική ανάπτυξη, σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στο συγκεκριμένο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον (Ρόκος 1995, 2000, 2001). Η "ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου" δεν εξετάζει την παιδεία, τον πολιτισμό και τις άλλες συνιστώσες της ζωής και των παραδόσεων του αγροτικού πληθυσμού, αλλά αναφέρεται κυρίως στη μονοδιάστατη οικονομική ανάπτυξη, που θα γίνεται πλέον όχι μόνο στο γεωργικό τομέα, αλλά και στον τομέα της αναψυχής, του τουρισμού και όλων των εν δυνάμει παραγωγικών πόρων, οι οποίοι μπορούν να αποφέρουν στην αγορά το μεγαλύτερο κέρδος με το λιγότερο κόστος. Για τις ορεινές περιοχές που είναι ήδη σχετικά "αναπτυγμένες" ή δύναται να "αναπτυχθούν" με ελάχιστο δημόσιο κόστος (π.χ. λόγω της εγγύτητας σε κύριους οδικούς άξονες, πόλεις, κ.λ.π.), προτείνονται μεγάλες τουριστικές επενδύσεις, καθώς και αύξηση του αριθμού και των δυνατοτήτων των χιονοδρομικών κέντρων, για να ικανοποιήσουν τις ολοένα αυξανόμενες ανάγκες "αναψυχής" των κατοίκων των πόλεων κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου. Στην προσπάθεια απορρόφησης σε σύντομο χρονικό διάστημα των σχετικών ευρωπαϊκών και κρατικών κονδυλίων υπάρχει ο κίνδυνος να γίνουν ενέργειες αποσπασματικές, επιτόλαιες, κερδοσκοπικές και εν τέλει καταστροφικές για το εύθραστο και εύάλωτο φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον. Η προσπάθεια αποκόμισης του μεγίστου δυνατού οφέλους με το λιγότερο δυνατό κόστος είναι πιθανό να έχει ως συνέπειες την ανεξέλεγκτη δόμηση και τσιμεντοποίηση των ορεινών οικισμών, τη διαπλάτυνση και επέκταση του οδικού δικτύου μέσα από δάση και ευαίσθητα οικοσυστήματα, την αύξηση των υποδομών σε δίκτυα άρδευσης και αποχέτευσης χωρίς την πρόληψη για προστασία των ανεκτίμητων πλέον φυσικών υδάτων και την κοινωνική και πολιτισμική μετάλλαξη του ορεινού πληθυσμού. Η βίαια ή μιμητική μετατροπή των μέχρι πρότινος αγροτών σε επιχειρηματίες εκτός του ότι θέτει σε κίνδυνο τους τοπικούς πολιτισμούς δεν μπορεί αυτομάτως να εξασφαλίζει τη "βιωσιμότητα" των επιχειρήσεών τους. Το μεγάλο ύψος του απαιτούμενου αρχικού κεφαλαίου, τα έξοδα συντήρησης των εγκαταστάσεων και του προσωπικού, η μικρή τουριστική περίοδος και οι μειωμένες σε σχέση με τις αναμενόμενες αποδοχές λόγω της χαμηλής αγοραστικής δυνατότητας των καταναλωτών δημιουργούν τεράστια χρέη στους νέους επιχειρηματίες, που δεν διαθέτουν τις γνώσεις και τους μηχανισμούς προώθησης των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών τους. Αλλά ακόμα και στην περίπτωση που κάποιοι μπορέσουν σύντομα να αποκομίσουν κέρδος, θα το χρησιμοποιήσουν σύμφωνα με τα αστικά, ακατάλληλα για τις ορεινές περιοχές, καταναλωτικά πρότυπα, που θα αλλοιώσουν τον χαρακτήρα της περιοχής. Κι όταν αλλοιωθεί ο χαρακτήρας της περιοχής, οι επισκέπτες θα σταματήσουν να προσέρχονται, γιατί δεν θα βρίσκουν πια την ηρεμία, την ομορφιά και τη μοναδικότητα του τοπίου που έψαχναν. Όλα τα παραπάνω βεβαιώνουν τον κίνδυνο να βρεθούν οι ορεινές περιοχές σε αδιέξοδο αν οι κάτοικοί τους ακολουθήσουν τον μονόδρομο της ανταγωνιστικής "βιώσιμης ανάπτυξης", που ονομάζουν και ψευδεπίγραφα και "ολοκληρωμένη".

Τα "ολοκληρωμένα αναπτυξιακά προγράμματα" εντάσσονται και αυτά στο πνεύμα μιας τέτοιας "ολοκληρωμένης ανάπτυξης της υπαίθρου", αναφέρονται όμως στις προβληματικές ορεινές περιοχές. Επιδιώκουν την οικονομική ανάπτυξή τους σε όλους τους τομείς (γεωργία, κτηνοτροφία, μεταποίηση, υπηρεσίες) για να πετύχουν την προσέλευση τουριστών υψηλών εισοδημάτων που αναζητούν την "ποιότητα". Πώς θα διατηρηθεί η ποιότητα και η αυθεντικότητα του παραδοσιακού προϊόντος όταν αυτό αρχίζει να παράγεται μαζικά; Πώς ένας ελάχιστος ήδη και κατά την πλειοψηφία του γερασμένος πληθυσμός θα αρχίσει ξαφνικά να παράγει ποιοτικά προϊόντα και υπηρεσίες; Η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα θα

μπορούσε να δοθεί μόνο ύστερα από διεπιστημονική ερευνητική εργασία και σταδιακή μακροχρόνια υλοποίηση και παρακολούθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Καθώς το κράτος δεν βοηθά τέτοιου είδους εγχειρήματα, είναι πιθανό οι επιλεγμένες ορεινές προβληματικές περιοχές να "αναπτυχθούν" εξωγενώς, από ξένα για την περιοχή ιδιωτικά κεφάλαια που θα είναι ικανά να παράγουν "ποιοτικές" υπηρεσίες σε πολυτελή ξενοδοχεία και άλλες σχετικές "βιώσιμες" επιχειρήσεις, ικανές να επιβιώσουν στην άκρως ανταγωνιστική τουριστική αγορά. Το ελληνικό κράτος ακολουθώντας για άλλη μια φορά τις παγκόσμιες επιταγές, υιοθετεί την πολιτική της μονοδιάστατης δήθεν «ήπιας» αλλά κατεξοχήν διαβρωτικής και ανταγωνιστικής τουριστικής ανάπτυξης, χωρίς να ερευνά τα ιδιαίτερα φυσικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, την κλίμακα και τα μεγέθη της περιοχής υπό «ανάπτυξη». Οι εκ των άνω αναπτυξιακές επιλογές δεν μπορούν να ανταποκριθούν στην πολυπλοκότητα της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας μιας περιοχής, ιδιαίτερα όταν η περιοχή αυτή διατηρεί, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, το δικό της πολιτισμό. Αυτό φαίνεται από την ίδια την επιλογή των περιοχών στις οποίες θα απορροφηθούν τα 100 δις δραχμές του Γ' Κ.Π.Σ. Όπως αναφέρθηκε ήδη στην εισαγωγή της εργασίας αυτής, επιλέχθηκαν ως προβληματικές, οι ορεινές περιοχές νομών που πάσχουν οικονομικά λόγω της μειονεκτικότητάς τους σε σχέση με άλλους νομούς που έχουν λιγότερο ορεινό πληθυσμό και έκταση. Προβληματικές όμως ορεινές περιοχές υπάρχουν σε όλη την Ελλάδα, ανεξάρτητα από το κατά πόσο ο νομός είναι αναπτυγμένος οικονομικά ή όχι.

5. Προτάσεις για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών της Ελλάδας

Με βάση τα παραπάνω, θα επιχειρήσουμε να διατυπώσουμε ορισμένες προτάσεις για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών της Ελλάδας. Καταρχήν θα πρέπει να εντοπιστούν οι ορεινές κοινότητες οι οποίες παρουσιάζουν φθίνοντα και γερασμένο πληθυσμό, μειωμένα εισοδήματα, εγκατάλλειψη και υποβάθμιση της γης, περιβαλλοντικά προβλήματα, κ.λ.π. με τη συμμετοχή τοπικών συμβουλίων και ανεξάρτητων ερευνητικών ιδρυμάτων και να μελετηθούν οι δυνατότητες της "από τα κάτω", ολοκληρωμένης ανάπτυξης τους σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τοπικής φυσικής και κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας. Εφόσον ο ντόπιος πληθυσμός μειώνεται σταθερά, θα μπορούσε να σχεδιασθεί ένα πρόγραμμα επιχορηγήσεων και κινήτρων σε νέους που ενδεχομένως θα αποφάσιζαν να εγκατασταθούν σε ορεινές περιοχές υπό προϋποθέσεις και όρους άσκησης οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων οι οποίες θα σέβονται τον τοπικό πληθυσμό, το φυσικό περιβάλλον και τις πολιτισμικές αξίες του. Στα ορεινά κέντρα, θα μπορούσαν να ιδρύονται μικρά εργαστήρια εκμάθησης παραδοσιακών τεχνικών (σχεδίαση, μελέτη, κατασκευή και συντήρηση των φυσικά βιοκλιματικών πέτρινων κτισμάτων, γεωργικές και κτηνοτροφικές τεχνικές, κ.α.) και τεχνών (ξυλογλυπτικής, κεραμικής, ζωγραφικής, κ.α.), αλλά και νέων και χρήσιμων εργαλείων (χρήση κομπιούτερ, ξένες γλώσσες, κ.α.).

Παρά το γεγονός ότι έχουν γίνει ήδη οι σχετικές κυβερνητικές επιλογές, θα πρέπει να διερευνηθούν οι δυνατότητες που μπορούν να υπάρξουν μέσα και έξω στα σημερινά πλαίσια. Για το σκοπό αυτό, ερευνώνται ήδη (Παπαδημάτου 2002) τα κριτήρια και οι δείκτες μίας άλλης ανάπτυξης, της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης (Ρόκος 1995, 2000, 2001), στην οποία οι απαραίτητες δράσεις προϋποθέτουν συστηματική, ακριβή και ολοκληρωμένη διερεύνηση, απογραφή, χαρτογράφηση και παρακολούθηση των ανθρωπίνων και φυσικών διαθεσίμων του τοπικού περιβάλλοντος, τη διεπιστημονική μελέτη, αξιοποίησής τους με τη βοήθεια και τη συμβολή των αυτοχθόνων γνώσεων και δεξιοτήτων των κατοίκων της περιοχής, με στόχο να γίνει αξιοβίωτη η ζωή των ορεινών πληθυσμών (Ρόκος 1980β), και όχι για να ικανοποιηθούν μόνο οι ανάγκες των κατοίκων των πόλεων. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θα υπάρχει αλληλεπίδραση ορεινού και αστικού πληθυσμού. Στις μέρες μας, πολύ

περισσότερο από παλιότερες εποχές, ο αστικός πληθυσμός νιώθει αληθινά την ανάγκη βίωσης αυθεντικών (άρα και ποιοτικών) πραγμάτων, γεύσεων, εμπειριών κουρασμένος και αγανακτισμένος από τα τρόφιμα-σκουπίδια των σούπερ μάρκετ, την ψυχολογική και σωματική συμφόρηση από τις συνθήκες των πόλεων, την έλλειψη επικοινωνίας, αλληλεγγύης, συνοχής και αγάπης. Οι άνθρωποι των πόλεων όσο μπορούν να δράσουν αρνητικά σε θετικές πρωτοβουλίες ενδογενούς ολοκληρωμένης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, μεταφέροντας τις καταναλωτικές και πολιτισμικές τους συνήθειες στις ορεινές περιοχές, άλλο τόσο μπορούν και να βοηθήσουν με τη συνειδητή επιλογή τους στη στήριξη διαδικασιών ολοκληρωμένης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Οι ορεινές περιοχές με την αυθεντικότητα του φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος δίνουν δυναμικά άπειρες δυνατότητες αξιοβίωτης ανάπτυξης, καθώς δεν έχουν υποστεί τις καταστρεπτικές και πολύ δύσκολα αναστρέψιμες συνέπειες της αστικής ανάπτυξης. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ενεργοποίηση των πολιτών που κατοικούν ή κατάγονται από τις ορεινές περιοχές (Ρόκος 2000), έτσι ώστε να σχεδιάσουν, να συμμετάσχουν με όλες τις δημιουργικές δυνάμεις τους και να υλοποιήσουν εγχειρήματα συμβατά με το εύθραυστο του τοπικού ορεινού φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος. Σε ένα μοντέλο αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης υπερισχύει το "μέτρο" πάνω από το υλικό όφελος, καθώς η εξασφάλιση στοιχειώδους και συμβατής με το φυσικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον οικονομικής ευημερίας θεωρείται μέσο και προϋπόθεση για την προώθηση της σύμμετρης πολιτισμικής, πολιτικής, κοινωνικής και τεχνικής/τεχνολογικής ανάπτυξης και όχι ο κύριος και μόνο στόχος. Ο τοπικός πολιτισμός, η παράδοση, η θρησκεία, τα πανηγύρια, τα ήθη και τα έθιμα και ο σύμφυτος με αυτά τρόπος ζωής, γίνεται εφελτήριο παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών πραγματικής ποιότητας, φτιαγμένων με μεράκι, και όχι με την απαίτηση μεγιστοποίησης του κέρδους και ελαχιστοποίησης του κόστους που θα τα καθιστά απλώς ευτελή, φολκλорικά αναμνηστικά. Η σε βάθος μελέτη των τοπικών παραδοσιακών πρακτικών, μπορεί να προσφέρει μοναδικές ιδέες για αξιοποίηση διαθέσιμων όπως φαρμακευτικά φυτά και καλλυντικά, αποξηραμένα προϊόντα διατροφής και πόσης, φυσικά λιπάσματα, ντόπιοι σπόροι, κ.α. Τα σχετικά συμπεράσματα μπορούν να προκύψουν μόνο ύστερα από σοβαρή, ολοκληρωμένη, συστηματική, διεπιστημονική και εμπειρική παρατήρηση, μελέτη, διερεύνηση, καταγραφή, παρακολούθηση και αξιολόγηση των φυσικών και ανθρώπινων διαθεσίμων και των χρήσεων γης της κάθε περιοχής, αλλά και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους και των τάσεων μεταβολής τους δια μέσου του χρόνου (Ρόκος 1980β, 1995, 2000).

Στην προοπτική της ολοκληρωμένης αξιοβίωτης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών, η παραδοσιακή τεχνογνωσία και τεχνολογία θα πρέπει να συντίθεται οργανικά με τις δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας για να παραχθούν και να μεταποιηθούν τα τοπικά παραδοσιακά προϊόντα ποιότητας. Με παρόμοιες διαδικασίες θα πρέπει να ξαναζωντανεύουν τα παραδοσιακά κτίσματα, σπίτια, σχολεία, εκκλησίες, μοναστήρια και οι φυσικές πηγές και βρύσες, τα νεροτριβιά, οι νερόμυλοι και οι υπάρχουσες μικρές βιοτεχνίες. Οι ντόπιοι κάτοικοι, που έχουν επιλέξει να ζουν στις ορεινές περιοχές, θα πρέπει όμως ταυτόχρονα να μπορούν να αξιοποιούν τις δυνατότητες των εξελίξεων της επιστήμης και της τεχνολογίας (τηλεϊατρική, τηλε-εκπαίδευση) για να διαθέτουν πρόσβαση σε κοινωνικές και μορφωτικές υπηρεσίες, που είναι αδύνατο να μεταφερθούν με άλλο τρόπο στα ορεινά χωριά. Παράγουν προϊόντα ποιότητας σε κάθε στάδιο, γιατί καταρχήν τα καταναλώνουν οι ίδιοι και κατά δεύτερον τα διαθέτουν σε άλλους, που τα αγοράζουν γιατί τα προτιμούν από τα μαζικής παραγωγής και ευτελούς ποιότητας προϊόντα (μολυσμένα ή γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα, κ.τ.λ.). Φιλοξενούν ανθρώπους που έρχονται με διάθεση να γνωρίσουν τον τόπο και όχι να τον "κατακτήσουν" και να τον εκμεταλλευτούν. Αμείβονται γι' αυτό με όσο χαμηλότερες τιμές μπορούν να ορίσουν, ώστε να ζουν οι ίδιοι ικανοποιητικά και να συνεχίσουν να φιλοξενούν τους επισκέπτες, και όχι μόνο υψηλών εισοδημάτων τουρίστες. Η

προβολή των προϊόντων και των υπηρεσιών αυτών μπορεί να γίνει και μέσω του διαδικτύου, που μπορεί να εξασφαλίζει τη δυνατότητα μετάδοσης πληροφοριών με φθινό και άμεσο τρόπο. Οι εθνικοτοπικές οργανώσεις και ενώσεις πολιτιστικού χαρακτήρα, τα μέλη των οποίων έχουν εστία τις πόλεις, αναλαμβάνουν να προβάλλουν τα προϊόντα της ευρύτερης περιοχής τους στις πόλεις, φτιάχνοντας μαζί με τους ντόπιους συνεταιρισμούς (επίσημους ή ανεπίσημους) δίκτυα διανομής. Ένα παράδειγμα είναι ο τρόπος διανομής των κρητικών προϊόντων διατροφής, που οι ξενιτεμένοι Κρήτες πωλούν σε μικρά καταστήματα σε πολλές γειτονιές της Αθήνας.

Πέρα από την προβολή και διανομή των προϊόντων, οι απόδημοι των ορεινών περιοχών μπορούν να συμβάλουν στην αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη της γεννέτειράς τους επιστρέφοντας ολικά όταν μπορέσουν ή μερικά στον τόπο τους μέσα από οικογενειακά, επιστημονικά, εκπαιδευτικά ξανανταμώματα, προσφέροντας τις γνώσεις και τη φαντασία τους, παίρνοντας πρωτοβουλίες, προτείνοντας, στηρίζοντας οικονομικά ή/και συμμετέχοντας σε δράσεις που έχουν μελετήσει, συζητήσει με ειδικούς και οργανώσει με τις τοπικές ενώσεις και συμβούλια (Ρόκος 2000). Θεμέλιο για την αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών είναι η πραγματική αλληλεγγύη, που μπορεί να συνδέσει τις ατομικές σκέψεις και δράσεις σε συλλογικά εγχειρήματα, που είναι ακόμα δυσκολότερα στη συγκεκριμένη πραγματικότητα των ορεινών περιοχών, αλλά ακόμα πιο ουσιαστικά, επείγοντα και απαραίτητα. Τα ερευνητικά ιδρύματα της χώρας και ιδιαίτερα των γειτονικών πόλεων μπορούν και πρέπει να βοηθούν τις σχετικές προσπάθειες, προσφέροντας τις πληροφορίες, τις γνώσεις, τις μεθόδους και την κατάλληλη στο εύθραυστο και ευάλωτο περιβάλλον τεχνολογία για την επίλυση των προβλημάτων, διασφαλίζοντας μια άμεση και αμφίδρομη σχέση και δημιουργική αλληλεπίδραση μεταξύ των κατοίκων των ορεινών περιοχών και του επιστημονικού και ερευνητικού τους δυναμικού.

Στο παραπάνω πλαίσιο, οι ευκαιρίες που δίνονται από τα εθνικά και κοινοτικά χρηματοδοτικά προγράμματα, μπορούν να αξιοποιηθούν δημιουργικά με στόχο την αξιοβίωτη και όχι τη βιώσιμη και ονομαστικά μόνο αειφόρο ανάπτυξη. Όλα τα παραπάνω προϋποθέτουν βέβαια την συνειδητή επιλογή των ανθρώπων να ζήσουν ειρηνικά, αρμονικά μεταξύ τους και με το περιβάλλον και δημιουργικά, σκεπτόμενοι εκ των προτέρων τα αποτελέσματα των πράξεών τους στο περιβάλλον που τους φιλοξενεί.

Σημειώσεις

¹ Το προσχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Ορεινών Περιφερειών (Draft European Charter of Mountain Regions) περιέχεται στην Εισήγηση 1274 (1995) της Συγκλήτου Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών της Ευρώπης (Congress of Local and Regional Authorities of Europe) του Συμβουλίου της Ευρώπης, στο οποίο ανήκουν 43 ευρωπαϊκές χώρες. Το προσχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Αγροτικών Περιοχών (Draft European Charter for Rural Areas) περιέχεται στην Εισήγηση 1296 (1996) του Συμβουλίου της Ευρώπης. Και οι δύο κανονισμοί είχαν σταλεί προς έγκριση στην Επιτροπή Υπουργών (Committee of Ministers) του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία τον Σεπτέμβριο του 1999 απεφάνθη ότι δεν μπορεί να καταλήξει σε τελική απόφαση και παρέπεμψε στο Συνέδριο των Υπουργών που είναι υπεύθυνοι για τη χωροταξία (Hanover, 7-8 Σεπτεμβρίου 2000). Τα πρακτικά του συνεδρίου δεν έχουν δημοσιευτεί ακόμα.

² Στοιχεία από το ηλεκτρονικό συνέδριο του Mountain Forum "The Intervention of Technology in Mountain Areas: Strategies for Developing Fresh Approaches and Mainstreaming of Local Innovations in the Asia Pacific Region"
<<http://www.mtnforum.org/apmn/e-conference.htm>>

³ Στοιχεία από το Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000-2006 για τον Πρωτογενή Τομέα (σελ.61)
<<http://www.minagric.gr/greek/3.3.1.html>>

⁴ Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. <<http://www.minenv.gr>>

⁵ Κατάλογος ορειβατικών συλλόγων από την ιστοσελίδα του Ελληνικού Ορειβατικού συλλόγου Αθηνών - <<http://www.forthnet.gr/eosa/oreibatikoi.htm>>

- ⁶ Ο FAO είναι από το 1992 (Earth Summit in Rio de Janeiro) ο διαχειριστής έργου (task manager) του Κεφαλαίου 13 της Agenda 21 ("Η διαχείριση των ευαίσθητων οικοσυστημάτων: Βιώσιμη Ορεινή Ανάπτυξη). Επίσης είναι αρχηγική υπηρεσία για το συντονισμό και τη διευκόλυνση των προετοιμασιών για το Παγκόσμιο Έτος για τα Βουνά - International Year of Mountains 2002. Ακόμη από το 1951 παρέχει γραμματειακή στήριξη στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Πραγματογνώμων (Working Party) για τη Διαχείριση των Ορεινών υδρολογικών ενοτήτων.
<<http://www.fao.org/forestry/for/forc/mountain/default.stm>>
- ⁷ UNU Mountain Programme <<http://www.unu.edu.env/mountains/index.htm>>
- ⁸ Mountain Research and Development <<http://www.mrd-journal.org>>
- ⁹ The Mountain Institute <<http://www.mountain.org>>
- ¹⁰ CIP (International Potato Center) <<http://www.cipotato.org/>>
- ¹¹ CONDESAN (Consortium for the Sustainable Development of the Andean Ecorregion) - <<http://www.condesan.org>>
- ¹² ICRAF (International Center for Research in Agroforestry) <<http://www.icraf.cgiar.org/>>
- ¹³ ILRI (International Livestock Research Institute) <<http://cgiar.org/ilri/index.htm>>
- ¹⁴ ICIMOD (International Centre for Integrated Mountain Development) <<http://www.icimod.org.sg/>>
- ¹⁵ Swiss Agency for Development Cooperation. Ανήκει στο Υπουργείο Εξωτερικών της Ελβετικής Κυβέρνησης. Συντονίζει συνεργασίες ανάπτυξης και την ομοσπονδιακή ανθρωπιστική βοήθεια. Χρηματοδοτεί επίσης το περιοδικό "Mountain Research and Development"
<<http://194.230.65.134/dezaweb2/home.asp>>
- ¹⁶ European Inter-governmental Consultation on Sustainable Mountain Development, Avimmore Session 22-27 April 1996, Trento Session 7-11 October 1996, *Towards Sustainable Mountain Development in Europe*. <<http://www.mtnforum.org/resources/library/eigcx96a.htm>>
- ¹⁷ Σύμφωνα με τα στοιχεία που δίνονται από το Υπουργείο Οικονομικών, από το Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης θα διατεθούν για την Περιφερειακή Ανάπτυξη 3.189 δις δραχμές.
<<http://www.yptho.gr/kps/kps3.htm>>

Βιβλιογραφία

- Bandyopadhyay, J., 1999. *Chipko movement: of floated myths and flouted realities*, <<http://www.mtnforum.org/resources/library/bandj99a.htm>>
- Byers, El., 1995. *Mountain Agenda: Environmentally Sustainable And Equitable Development Opportunities*, Invited paper presented at the International NGO Consultation on the Mountain Agenda, 1995, Peru. The Mountain Institute. Franklin, WV, USA. - <<http://www.mtnforum.org/resources/library/byere95a.htm>>
- Γραφείο 12 (Εταιρεία Μελετών για Οικιστική και ανάπτυξη) και Υ.Π.Ε.ΧΩ.Δ.Ε., 2000. *Οι δυναμικές των ορεινών και προβληματικών περιοχών στο πλαίσιο των γενικότερων εξελίξεων και μετασηματισμών του αγροτικού χώρου*, Αθήνα
- Congress of Local and Regional Authorities of Europe, 1995. *Recommendation 1274 (1995) on the European Charter of Mountain Regions* - <[http://www.coe.fr/cplre/textad/rec/1995/rec14\(95\)e.htm#ENCLOSURE](http://www.coe.fr/cplre/textad/rec/1995/rec14(95)e.htm#ENCLOSURE)>
- Council of Europe Parliamentary Assembly, 1996. *Recommendation 1296 (1995) on a European Charter for Rural Areas* <<http://stars.coe.fr/ta/ta96/erec1296.htm>>
- European Union, 1999. *European Spatial Development Perspective (ESDP)* (Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου) <http://inforegio.cec.eu.int/wbdoc/docoffic/official/sdec/som_en.htm>
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας, 1995. *Κατανομή της εκτάσεως της Ελλάδος κατά βασικές κατηγορίες χρήσεων γης* - Αθήνα
- Gabelnick, T., Hogan, D., Okuizumi, K., Pfeuffer, P., Pisani, K. and Ryu, R., 1997. *Earth Summit +5 Managing Fragile Ecosystems: Sustainable Mountain Development Policy Analysis and Recommendations*, Graduate Task Force on International Affairs,

- Woodrow Wilson School 592b International Relations Workshop - Professor Clinton Andrews - Princeton University.
 <<http://www.mtnforum.org/resources/library/gabex97a.htm>>
- International Centre for Integrated Mountain Development (ICIMOD), 2000. *Promoting Sustainable Development*.
 <<http://www.icimod.org.sg/general/brochure.htm>>
- Καρανικόλας, Π. και Μαρτίνος, Ν., 1999. "Χωρική διαφοροποίηση της ελληνικής γεωργίας με ορίζοντα το 2010", στο *Η Ελληνική Γεωργία προς το 2010*, Ναπολέον Μαραβέγιας (επιμέλεια), Εκδόσεις Παπαζήση, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα: σελ.245-292
- ΚΕ.Π.Α.ΜΕ. (Κέντρο Χωροταξικών - Πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών Μελετών Γρηγόρης Διαμαντόπουλος & Συνεργάτες Ε.Ε. Μελετών) και Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε, 2000. *Στρατηγικό Πλαίσιο Κατευθύνσεων για την Ανάπτυξη του Χιονοδρομικού Τουρισμού στην Ελλάδα*.
- Lynch, O. and Maggio G., 2001. *A General Overview of Mountain Laws and Policies with Insights from the Mountain Forum's Electronic Conference on Mountain Policy and Law*, The Mountain Institute, Center for International Environmental Law, and Mountain Forum. Franklin, West Virginia, USA.
 <http://www.mtnforum.org/resources/library/mlp_01.htm>
- Παπαδημάτου, Α., 2002. *Δείκτες ολοκληρωμένης ανάπτυξης στις ορεινές και νησιωτικές περιοχές*. Μεταπτυχιακή εργασία υπό δημοσίευση
- Πίνδος (Κέντρο Στρατηγικού Σχεδιασμού), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., 2000. *Μελέτη για το Στρατηγικό Πρόγραμμα Δράσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών*.
- Pradhan, P. and Shrestha, S, 1997. *Geographic Information Systems and Remote-sensing Technologies for Mountain Development*. International Centre for Integrated Mountain Development (ICIMOD).
 <<http://www.icimod.org.sg/publications/imd/issue974.htm>>
- Price, M., 1999. *Proceedings of the European Conference on Environmental and Societal Change in Mountain Regions*, Mountain Regions Programme, March 1998, Oxford
 <<http://www.ecu.ox.ac.uk/Mountains/Conference/conc1.htm>>
- Ρόκος, Δ., 1980. *Κτηματολόγιο και Πολιτική Γης*. Εκδόσεις Μαυρομαμάτης, Αθήνα (και Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 1986)
- Ρόκος, Δ., 1980. *Φυσικά Διαθέσιμα και Ολοκληρωμένες Αποδόσεις*. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη (και ανατύπωση Ε.Μ.Π. Αθήνα 1988 και 1992)
- Ρόκος, Δ., 1993. *Όψεις της πολιτικής γης στην Ελλάδα της δεκαετίας του '80. Κριτική ανάλυση. Προοπτικές*, στο *Πρακτικά 3ου Επιστημονικού συνεδρίου: "Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα"*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, Αθήνα 27-29.11.1991.
- Ρόκος, Δ., 1994. *Η Πολιτική Γης της Περιόδου 1945-1967. Κοινωνικοπολιτικά Αίτια και "Αναπτυξιακές" και Περιβαλλοντικές Προεκβολές*, στο *Πρακτικά 4ου Επιστημονικού Συνεδρίου: "Η Ελληνική Κοινωνία κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο 1945-1967"*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, Αθήνα 24-27.11.1994, σελ.533-560.
- Ρόκος, Δ. (επιμέλεια), 1995. *Επιστήμες και Περιβάλλον στα τέλη του αιώνα. Προβλήματα και Προοπτικές*. Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- Ρόκος, Δ. (επιμέλεια), 1998. *Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο - Επιστρέφοντας ένα μέρος του χρέους*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα
- Ρόκος, Δ., 2000. *Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις για ένα Σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η Περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη*.

- Παρουσιάστηκε στο έκτο συνέδριο "Προβλήματα Σοσιαλισμού", Χανιά 2000
<http://www.survey.ntua.gr/main/studies/environ/keimena/hania_2000.rtf>
- Ρόκος, Δ., 2001. *Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση. Μια απόπειρα ολοκληρωμένης θεώρησης, προσέγγισης και ανάλυσης των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους στα επίπεδα της πολιτικής και της κοινωνίας, στο Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση*, Δ. Ρόκος (επιμέλεια), Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- Υπουργείο Γεωργίας, Γενική Διεύθυνση Εγγειοβελτιωτικών έργων και Γενική Διεύθυνση Προγραμματισμού, 1999. *Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης για τον Πρωτογενή Τομέα 2000-2006*: σελ. 61-64 (ορεινοί όγκοι)
- Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων - Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος – Διεύθυνση Χωροταξίας, 2000. *Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης*
<<http://www.minenv.gr/>>
- United Nations Commission on Sustainable Development, 1992. *Agenda 21 - Chapter 13, Managing fragile ecosystems: sustainable mountain development* -
<<http://www.un.org.esa/sustdev/agenda21chapter13.htm>>
- United Nations Commission on Sustainable Development, 1995. *Managing fragile ecosystems: sustainable mountain development - Review of sectoral clusters, second phase: land, desertification, forests and biodiversity* - UNCSD Third Session, 11-28 April 1995 <<http://www.un.org/esa/sustdev/mountain.htm>>

"Sustainable" and Worth-living Integrated Development of mountainous areas in Greece and worldwide

A. Papadimatou, Electrical and Computer Engineer, N.T.U.A.
MS "Environment and Development" N.T.U.A.

D. Rokos, Professor, N.T.U.A.,
Metsovion Interdisciplinary Research Center (M.I.R.C.) of the N.T.U.A.,
Laboratory of Remote Sensing, N.T.U.A.

Abstract

With the exception of marginal cases compatible with Greek governments' main development policy choices, mountainous areas in Greece have been deprived of systematic interest, planning and financing.

The vast - relative to the size of Greek territory - mountainous areas have been experiencing the ageing and tragic reduction of local population, the abandonment and degradation of land, the abandonment and destruction of built heritage, the decline of traditional occupations, the loss of talents and skills rooted in local cultures and the complete absence of State policy, which has continuously focused on initiatives of one-dimensional and mostly urban economic development. The exception to this rule has been the development of ski centers, through patterns imitating and reproducing the dominant development model and promoting the intense, seasonal accumulation of winter tourism.

In recent years, however, as a consequence of the competition-founded development model globally dominant, the "development" potential of mountainous areas is being discovered and its "exploitation" is being pursued, in the context of the ideology of "sustainable development".

In this paper, a critical analysis of current efforts for the development of mountainous areas at national, European and global level is attempted from the perspective of integrated

and worth-living development, which requires, first of all, the systematic survey, study and reliable recording, mapping and monitoring of the specific characteristics of mountains' physical and socioeconomic reality (and the resulting unavoidable issues).